

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені М.П. ДРАГОМАНОВА

ОБОЗНИЙ Василь Васильович

УДК 372.891

**КРАЄЗНАВЧА ОСВІТА
В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2002

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор

Вовк Людмила Петрівна,

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
завідувач кафедри теорії та історії педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України

Лозова Валентина Іванівна,

Харківський державний педагогічний університет імені
В.Н. Каразіна, завідувач кафедри педагогіки;

доктор географічних наук, професор

Мельничук Іван Васильович,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор
кафедри геоморфології і палеогеографії;

доктор педагогічних наук, професор

Сагарда Володимир Васильович,

Ужгородський національний університет, завідувач кафедри
педагогіки.

Провідна установа: Інститут педагогіки, лабораторія географічної освіти АПН України, м. Київ.

Захист відбудеться “18” вересня 2002р. о 14.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д 26.053.01 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м.
Київ–30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені
М.П. Драгоманова, 01601, Київ – 30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “_12_” серпня _____ 2002 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Приходько Ю.О.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження. Становлення незалежної України, спрямованість зусиль держави і суспільства на створення умов для всебічного розвитку і самоорганізації кожної особистості як патріота і громадянина України актуалізували проблему підготовки педагогічних кадрів, зокрема, визначивши серед пріоритетних аспекти професійної українознавчо-краєзнавчої освіти.

Як зазначено у матеріалах II з'їзду працівників освіти України, серед нових засад суспільного розвитку важливими є ті, що розглядають освіту як стратегічний ресурс подолання кризових процесів, поліпшення якості людського життя, забезпечення національних інтересів тощо, і ті, що конкретизують зміни в освіті, зокрема її особистісну орієнтацію, наступність і неперервність, регіонально-соціумну відповідність, спрямованість на формування здорового способу життя.

Ефективність реалізації завдань реформування освіти, спрямованих на виховання національно свідомих і освічених громадян України, багато в чому залежить від культуротворчої, зокрема краєзнавчої, підготовки майбутнього вчителя. На важливість забезпечення ефективності такої підготовки вказують, зокрема, рекомендації Міністерства освіти і науки України про доцільність запровадження для майбутніх вчителів відповідної кваліфікації.

Краєзнавча освіта, як один з важливих засобів створення культуротворчого середовища у навчально-виховному процесі педагогічного вузу, відкриває студенту навколишній світ з усією багатогранністю складних взаємовідносин природи, суспільства і особистості, задовольняє потреби у самопізнанні, самореалізації, сприяє формуванню особистісних якостей та ціннісних орієнтацій тощо.

Відповідно у нормативно-правових матеріалах освіти визначається і стратегія стосовно розбудови краєзнавчої освіти, зокрема її нормативного змісту. При цьому краєзнавча підготовка майбутнього вчителя впливає на становлення вчителя як особистості, його соціалізацію і професійну діяльність. Це обумовлює необхідність дослідження змісту і технологій краєзнавчої освіти вчителя, як важливої проблеми педагогічної науки і практики.

Проблема краєзнавчої освіти знаходила відлуння в ідеях зарубіжних і вітчизняних мислителів і педагогів (Демокріта, Арістотеля, Я.А. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Г.С. Сковороди, Т.Г. Шевченка, В.О. Сухомлинського). Йшлося про необхідність гармонізації через освіту і навчання основ довкілля, зокрема діалогічності в розвитку людини і природи. Суттєвий внесок у вирішення ідеї краєзнавства, як педагогічного феномену, зроблено кількома генераціями представників українства, зокрема, М.С. Грушевським, М.П. Драгомановим, М.І. Пироговим, І.І. Срезневським, К.Д. Ушинським та інші. Питання про знання краю народом, зокрема молоддю, студентством, хвилювало В.Б. Антоновича, Н.П. Дашкевича, Н.В. Молчановського, Д.І. Багалія. Прогресивним

педагогам зміст освіти уявлявся лише у сукупності із знаннями про регіон України, специфіку життєдіяльності населення краю (Х.Д. Алчевська, М.М. Аркас, С.В. Васильченко, М.О. Корф, Т.Г. Лубенець, С.Ф. Русова, С.С. Сірополко, Й.Ю. Федькович, І.Я. Франко).

В історико-філософському аспекті проблеми торкалися В.П.Андрущенко, Я.Л. Головацький І.А. Зязюн, В.Г. Кремінь, В.І.Луговий, В.С. Лугай та інші.

Теоретико-методичні засади освітнього краєзнавства у своїх працях розробляли О.С. Барков, В.В.Борисов, М.П.Мілонов, А.В.Даринський, Ю.Ф.Кононов, В.П.Корнеєв, М.Ю.Костриця, А.М.Разгон, М.Г.Стельмахович, І.Т.Прус, К.Ф.Строєв, А.Й.Сиротенко та інші.

Дослідниками на різних етапах суспільного розвитку накопичений певний науковий і емпіричний досвід щодо розгортання, тенденцій розвитку та вивчення організаційно-педагогічних форм освітньо-краєзнавчої роботи. Проблема певною мірою висвітлена в історико-педагогічних дослідженнях з освіти і виховання (Т.С. Вайда, Л.Л. Бабенко, С.Д. Бабишин, В. Бенедюк, П.А. Бурдейний, М.Б. Дуденко, Е.А. Пасічник, І.Т. Прус, Г.П. Пустовіт, О.В. Самоплавська, М.В. Соловей, О.В. Столяренко, О.В. Сухомлинська, О.В. Тімець, А.І. Хоптяр, В.Г. Шульженко та інші).

Педагогічні основи шкільного краєзнавства, зокрема особливості дидактичного аспекту, вивіряються через праці М.П.Откаленка, О.Я.Савченко, засади туристсько-краєзнавчої роботи розроблені у працях М.Ю.Костриці, М.П.Крачила.

Проблема знайшла своє відображення через розробку особливостей професійної підготовки майбутнього вчителя у дослідженнях С.І. Архангельського, В.П. Білозерцева, В.І. Бондаря, Л.П. Вовк, В.І.Євдокимова, В.О. Кан-Калика, В.М.Мадзігона, С.Д.Максименко, В.І.Маслова, О.Г. Мороза, В.В.Сагарди, В.А.Семиченко, С.О.Сисоєва, М.І. Шкіля, М.Д.Ярмаченка та інших.

Окремі аспекти проблеми фрагментарно з'ясувалися у контексті вивчення загальних основ навчально-пізнавальної діяльності студентів (В.К.Буряк, І.Д.Бех, С.У.Гончаренко, О.А.Дубасенюк, М.Б.Євтух, А.О.Кірсанов, Ю.А.Конаржевський, Н.В.Кузьміна, В.І.Лозова, Г.В.Троцько та інші).

Для означення місця краєзнавчої освіти в системі наукового світосприйняття актуальними є праці вчених-географів О.М.Маринича, І.В.Мельничука, Я.І.Жупанського, С.Л.Рудницького та інших.

Автори праць не передбачували дослідження теоретико-методологічних та організаційно-методичних питань реалізації краєзнавчої освіти майбутнього вчителя. Лише на периферії розгляду інших досліджень автори торкалися можливостей реалізації завдань означеної проблеми та систематизації їх у контексті реформування змісту освіти. Аналіз науково-теоретичних та організаційно-педагогічних передумов становлення та розвитку краєзнавчої освіти вчителя свідчить про співіснування загальних уявлень про неї поряд з вузькоспеціалізованими і фрагментарними дослідженнями, про неоднозначність розуміння дослідниками і практиками цієї проблеми. Залишаються недостатньо дослідженими питання, пов'язані з побудовою цілісного

процесу формування системи краєзнавчих знань, обґрунтування його основних теоретико-методичних засад, методичних аспектів та педагогічних умов реалізації. Відсутня науково обґрунтована і практично апробована система краєзнавчої освіти вчителя, що позначається на якості професійної підготовки.

У процесі вивчення науково-теоретичних джерел та практичного досвіду краєзнавчої підготовки майбутніх вчителів виявлено суперечності, зокрема, між: метою краєзнавчої освіти вчителя і сукупністю способів її реалізації у педагогічному університеті; недостатнім і zdeформованим у минулому загальноукраїнознавчим компонентом краєзнавчої підготовки вчителя і необхідністю його використання, як фактору формування національних та загальнолюдських цінностей; актуалізацією тенденцій формування загальноукраїнського освітнього простору і недостатністю культуромісткості змісту освіти, фрагментарністю змісту регіональної освітньо-культурологічної підготовки педагогів; змінами вимог до потреб краєзнавчо-туристичної діяльності вчителя і рівнем їх відображення у змісті та технологіях краєзнавчої освіти вчителя; існуючими методами, засобами, формами краєзнавчої підготовки студентів та завданнями індивідуально-професійного сприйняття навчальної інформації; впровадження ефективних технологій з метою перебудови навчально-виховного процесу та невідповідністю викладачів до їх використання; збільшення обсягу необхідної навчальної інформації з освітнього краєзнавства та малоефективною оперативністю в пошуку відповідних форм її структурування та технологічної реалізації; тенденцією накопичення вузько-спеціалізованих наукових розробок в аналітичному аспекті і необхідністю доповнення емпірико-аналітичної площини досліджень її теоретико-системним обґрунтуванням.

Виходячи із вищевказаного, цілісне осмислення краєзнавчої освіти та окремих спеціалізованих напрямів краєзнавчої підготовки вчителів в умовах реформування вищої педагогічної освіти уявляється вкрай назрілим. Якісна визначеність краєзнавчої освіти, зокрема завдань підготовки вчителя у цьому напрямі, сутність, організація, функціонування, тенденції розвитку залишаються недостатньо розкритими, що ускладнює побудову стратегії її розвитку та управління.

Використання наукових принципів і підходів, що первісно виходять із системної упорядкованості соціокультурних явищ різного рівня надає можливість прогностичного моделювання останніх та конструктивного управління ними в соціально-педагогічному, науково-методичному та практичному аспектах.

Окреслений стан практичної реалізації проблеми, недостатність та неоднозначність дослідження її на попередніх етапах, відсутність цілісної теоретично-методичної системи та її впровадження зумовили вибір теми дисертаційного дослідження “Краєзнавча освіта в системі професійної підготовки вчителя”.

Зв'язок роботи з науковими напрямами, програмами, планами, темами. Дисертаційна робота досліджувалась у контексті відповідного наукового напряму Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, як складова комплексного дослідження кафедри теорії та історії педагогіки “Науково-практичні проблеми актуалізації виховання особистості у процесі підготовки майбутнього вчителя” (РК № 0198И000147) та розділу Координаційного плану науково-дослідних робіт Міністерства освіти і науки України “Проблеми нового змісту освіти та методики навчання і виховання” (РК № 0193U026506).

Тему затверджено в НПУ імені М.П. Драгоманова 26 березня 1998 року (протокол № 8) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні 14 травня 2002 року (протокол № 5).

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування й дослідження змісту, принципів і технологій краєзнавчої освіти, розкриття їх місця, характеру, спрямованості, основ реалізації у системі професійної підготовки вчителя.

Об'єкт дослідження: підготовка майбутнього вчителя у системі сучасної професійної педагогічної освіти.

Предмет дослідження: науково-теоретичні та організаційно-методичні основи, зміст краєзнавчої освіти у контексті професійної підготовки вчителя географії, організатора краєзнавчо-туристичної роботи.

Концепція дослідження базується на положеннях філософії освіти, теорії педагогічних систем, теорії управління, теорії особистості й теорії діяльності, зокрема залежності ефективності діяльності від професійної компетентності, особистісних якостей і спрямованості людини на певний вид діяльності. Провідна ідея концепції краєзнавчої підготовки вчителя полягає у розумінні її як багаторівневої системи, підсистемам якої властиві відносні самостійність, технологічність та ефективність залежно від об'єкта (напряму краєзнавчої освіти) й суб'єкта (категорії студентів відповідної спеціалізації) краєзнавчої підготовки. Зміст краєзнавчої освіти в системі професійної педагогічної підготовки повинен бути орієнтованим на професійну мобільність в умовах ринку праці та освітніх послуг, на структуру й характер сучасної професійної діяльності, що зумовлює необхідність поєднання вивчення загальноосвітніх і галузевих дисциплін із спеціальною краєзнавчо-туристичною підготовкою.

Краєзнавча освіта майбутнього вчителя визначається як система змістово-теоретичного та організаційно-методичного забезпечення професійно-педагогічної діяльності з врахуванням аспектів регіональної культуровідповідності. Використання наукових принципів і підходів, що виходять із системної упорядкованості соціокультурних явищ різного рівня надає можливість прогностичного моделювання останніх та конструктивного управління ними в соціально-педагогічному, науково-методичному та організаційно-практичному аспектах.

Краєзнавчу підготовку студентів у педагогічному вузі забезпечує організаційно-методична система, яка базується на інтегрованому підході, що включає вивчення як загальноосвітнього, психолого-педагогічного, спеціально-галузевого циклів, так і спеціально-орієнтованого циклу краєзнавчих дисциплін на всіх рівнях краєзнавчої підготовки вчителя. Краєзнавча підготовка фахівців у вищому педагогічному навчальному закладі має базуватися на особистісному, діяльнісному та цільовому підходах і враховувати специфіку майбутньої професійної діяльності, істотним чинником якої є виконання функцій організації та проведення туристсько-краєзнавчої діяльності. Основою підготовки студентів до майбутньої краєзнавчої діяльності мають бути положення інтеграції науки, освіти і моніторингу ринку освітніх послуг, виходячи з яких визначаються реальні потреби педагогічних фахівців у краєзнавчо-туристичних знаннях і вміннях, достатніх для оптимально-ефективного становлення майбутнього вчителя як організатора краєзнавчо-туристичної роботи. Організаційно-методична система краєзнавчої підготовки майбутнього вчителя має орієнтуватися на високий професіоналізм та формування внутрішньої потреби у неперервній освіті, що забезпечить конкурентоспроможність педагогічного фахівця на ринку освітніх послуг. Проектування моделі краєзнавчої освіти майбутнього педагога, вибір її цілей, змісту, технологій і організації, науково-методичне і матеріально-технічне забезпечення здійснюється виходячи з того, що краєзнавча педагогічна освіта є своєрідною проекцією майбутньої краєзнавчо-туристичної діяльності на шкільний (позашкільний) навчально-виховний процес і має метою підготовку творчих особистостей високого рівня освіченості, інтелігентності, моралі і духовності.

Загальна гіпотеза дослідження полягає у тому, що система краєзнавчої педагогічної освіти майбутніх педагогів здатна забезпечувати краєзнавчу підготовку і розвиток особистісних якостей, необхідних педагогу-організатору краєзнавчо-туристичної роботи. Загальну гіпотезу конкретизовано в таких **часткових гіпотезах**: встановлення при розробці теоретико-методологічних засад краєзнавчої педагогічної освіти історико-типологічних аспектів розвитку українського краєзнавства сприяє врахуванню специфічних напрямів розвитку краєзнавчої освіти вчителя у конкретних регіонах України; розкриття закономірностей розвитку краєзнавчої освіти вчителя з метою ефективного управління та прогнозування стратегії її розвитку стає можливим за умов її системного осмислення, тобто пізнання її сутності, організації, функціонування, тенденцій розвитку; ефективність функціонування складових моделей краєзнавчої підготовки педагогів залежить від скоординованої взаємодії науково-освітніх і громадсько-просвітницьких установ і організацій, що сприяє розвитку теорії та практики краєзнавчої освіти вчителя та краєзнавчо-туристичної роботи з дітьми та учнівською молоддю; належну краєзнавчу підготовку майбутніх вчителів забезпечує неперервний цикл професійно-орієнтованих краєзнавчих дисциплін як на рівнях (довузівського навчання та

профориєнтації, професійної вузівської підготовки, післядипломного професійного удосконалення), так і відповідно до освітньо-кваліфікаційних ступенів підготовки педагогічного фахівця (бакалавра, спеціаліста, магістра); перспективність і педагогічна доцільність запровадження технологій краєзнавчої підготовки педагогічних фахівців здійснюється за умови врахування потреб і інтересів кожного студента, особистість якого виступає суб'єктом педагогічно-професійної діяльності фахівців.

Відповідно до мети, концепції та гіпотези визначено основні **завдання дослідження**:

- 1) виявити суспільно-педагогічні передумови становлення системи краєзнавчої освіти, зокрема, краєзнавчої підготовки майбутнього вчителя;
- 2) обґрунтувати теоретико-методологічні засади краєзнавчої підготовки фахівця у вищому педагогічному навчальному закладі, її зміст, принципи і технології та розробити концепцію такої підготовки;
- 3) розробити модель ступеневої професійно-кваліфікаційної підготовки вчителя-організатора краєзнавчо-туристичної роботи;
- 4) розробити та структурувати зміст краєзнавчої освіти майбутнього вчителя як пріоритетної основи базової підготовки;
- 5) виявити особливості запровадження дидактичної моделі краєзнавчої освіти у педагогічному університеті та довести ефективність її впровадження;
- 6) сконструювати зміст підручників “Краєзнавство”, “Туристсько-краєзнавча практика у педагогічному вузі”, вдосконалити їх у процесі експерименту та здійснити апробацію у навчально-виховному процесі педагогічного університету;
- 7) з'ясувати, перевірити педагогічні умови ефективності впровадження моделі краєзнавчої освіти майбутнього вчителя.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є філософія освіти, теорія педагогічних систем і уявлення цілісності краєзнавчо-пізнавальної діяльності; фундаментальні положення про взаємозумовленість і взаємозв'язок ефективності функціонування соціальних систем і професійної підготовки фахівців, системний підхід до вивчення предмета дослідження; положення синергетики, що дали змогу розглядати людину як складну систему, що саморозвивається, виявити суперечності розвитку особистості залежно від регіональних факторів її соціалізації, культурології, положень психології особистості, концепції гуманізації, педагогіки середовища, етно- і полікультурного діалогу, педагогічної взаємодії.

Теоретичну основу дослідження складають положення і висновки: науково-освітнього краєзнавства (А.С.Барков, А.Ф.Даринський, Я.І.Жупанський, В.П.Корнеєв, М.Ю.Костриця, М.П.Крачило, В.П. Круль, В.Г Кузь, О.М.Маринич, І.В. Мельничук, С.Л.Рудницький, К.Ф.Строев, А.Й. Сиротенко, В.О.Сухомлинський, І.Т.Прус, М.Д. Ярмаченко та інші); філософії освіти, зокрема

врахування діалектичного принципу всебічності, який реалізується із застосуванням сукупності підходів до аналізу досліджуваного об'єкта (Ю.К.Бабанський, Л.П.Буєва, І.А. Зязюн, В.Г.Кремінь, та інші); теорії педагогічних систем (А.М.Алексюк, В.П.Безпалько, С.У.Гончаренко, Н.В.Кузьміна, В.І.Лозова, В.В.Сериков, І.С.Якиманська); теорії змісту і технології психолого-педагогічної підготовки фахівця (Г.О.Балл, В.І. Бондар, Г.С.Костюк, С.Д. Максименко, Ю.О. Приходько, С.О.Сисоєва, В.О. Семиченко та інші); теорії діяльності та її суб'єкта (К.А.Альбуханова-Славська, Б.Г.Ананьєв, І.Д.Бех, Л.С.Виготський, М.С.Каган, Г.С.Костюк, Д.А.Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, Н.Ф.Тализіна та інші); педагогіки вищої школи, організації навчально-виховного процесу, гуманізації і гуманітаризації педагогічної освіти (С.І.Архангельський, Ю.К.Бабанський, Л.П.Вовк, А.Й.Капська, О.Г.Мороз, В.В. Сагарда, О.В.Сухомлинська, Г.В.Троцько, М.І.Шкіль та інші); концепції управління педагогічною діяльністю (В.І.Андрєєв, Н.Ф.Тализіна, В.О.Якунін та інші); принцип наступності щодо розвитку культури професійно-педагогічної освіти з орієнтацією на психічні та педагогічні концепції (Б.Г.Ананьєв, Л.С.Виготський, П.Я.Гальперін, Г.С.Костюк, Н.Ф.Тализіна, С.Л.Рубінштейн та інші); принцип організації навчально-пізнавальної діяльності (Л.В.Занков, Ю.К.Бабанський, В.В.Давидов, М.О.Данилов, І.Я.Лернер, В.І.Лозова, В.А.Козаков, О.Я.Савченко, Н.Ф.Тализіна, Г.І.Щукіна та інші).

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань на всіх етапах дослідження застосовувався комплекс різних методів, які взаємно доповнювалися та перевіряли один одного, зокрема, теоретичного пошуку – для аналізу філософських, психолого-педагогічних праць у контексті означеної проблеми, теоретичного моделювання; вивчення офіційних і нормативних документів; аналізу навчальних програм, підручників, навчальних посібників; вивчення і узагальнення педагогічного досвіду; збору емпіричних даних – бесіди, спостереження, анкетування й соціологічні опитування, тестування, методи експертних оцінок, самооцінювання, вивчення результатів навчальної діяльності суб'єктів педагогічного процесу; педагогічного експерименту – пошуковий, діагностичний, констатуючий та формуючий; обробки та інтерпретації отриманих даних – порівняльний, статистичний.

Організація дослідження. Дослідження проводились протягом 1989 – 2001 рр. за такими етапами:

- На першому етапі (1989 – 1994 рр.) – розглядалися теоретичні та організаційно-педагогічні передумови розвитку краєзнавчої педагогічної освіти; вивчався стан краєзнавчо-туристської підготовки студентів у педагогічних вузах; аналізувалася наукова література з проблем професійно-педагогічної освіти, зокрема краєзнавчо-туристичної підготовки студентів у педагогічних вузах; формувався предмет і науковий апарат дослідження, розроблялася концепція і здійснювався констатуючий експеримент; проводились спостереження та анкетування.

- На другому етапі (1995 – 1999рр.) обґрунтовувалися мета, принципи і зміст краєзнавчої підготовки майбутніх вчителів, уточнювалися програма і методика дослідження, проводився формуючий експеримент. Розроблено програми з циклу краєзнавчих дисциплін, виконувалася дослідницько-видавнича робота за грантом Міжнародного фонду “Відродження” у рамках проекту “Краєзнавча освіта та виховання”. Дослідно-експериментальна перевірка висунутої гіпотези, концептуальних положень дослідження на базі педагогічного університету реалізовувались через виконання науково-дослідних тем.

- На третьому етапі (2000 – 2001 рр.) проведено, систематизовано та оформлено результати дослідження у вигляді докторської дисертації, підготовлено і видано монографію.

Експериментальна база дослідження була забезпечена у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова та, в якості допоміжних, у вищих педагогічних навчальних закладах (Мелітопольський, Кіровоградський, Уманський та інші), Київській Малій академії наук “Дослідник”, школах Святошинського району м. Києва, які використовували розроблені в результаті дослідження організаційно-методичні матеріали. Безпосередньо під керівництвом дисертанта в різних видах експерименту брали участь 833 студенти географічних спеціальностей НПУ імені М.П. Драгоманова. Дослідження методом анкетування проводилось у 1990 – 1999 рр. і охопило 956 студентів, 86 викладачів, вчителів і педагогів-організаторів.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів дослідження полягає у конкретизації теоретико-методологічних засад краєзнавчої освіти; розробці стандарту краєзнавчої освіти, концепції краєзнавчої підготовки майбутнього вчителя та туристської підготовки фахівця у педагогічному університеті; теоретичному обґрунтуванні та практичному впровадженні моделі краєзнавчої освіти вчителя на рівнях: допрофесійної підготовки, базової професійної освіти, на рівні професійного удосконалення; дослідженні змісту, структури і соціально-психологічних особливостей краєзнавчої освіти вчителя і побудови її моделі; розробленій і теоретично обґрунтованій методології проектування педагогічної системи краєзнавчої підготовки вчителя та її цільового, змістового, діяльнісного й організаційного компонентів; обґрунтуванні педагогічних умов, принципів і технологій, навчально-методичного й організаційного забезпечення краєзнавчої підготовки майбутніх вчителів; розробці методики формування і розвитку у студентів краєзнавчо-професійних функцій, як особистісних, громадянських якостей, необхідних педагогу-організатору для ефективного здійснення освітньо-виховних завдань.

Практичне значення полягає у розробці і впровадженні системи неперервної наскрізної краєзнавчо-туристської підготовки студентів географічних спеціальностей педагогічних університетів відповідно до запровадженої Міністерством освіти і науки України педагогічної кваліфікації “організатор краєзнавчо-туристичної роботи”; науково-організаційних засад становлення і функціонування в НПУ імені М.П. Драгоманова першої в системі педагогічної

підготовки кафедри географії України та краєзнавства (1993 р.), для якої краєзнавчо-туристичний напрям підготовки вчителів є фаховим; географічно-краєзнавчої лабораторії (1993 – 1999 рр.); туристсько-краєзнавчого відділення на факультеті додаткових педагогічних професій (1986 – 1996 рр.); секції географічного краєзнавства Київської МАН “Дослідник” (з 1994 р.); моделі фахівця-організатора краєзнавчо-туристичної роботи, навчальних програм (1991, 1993, 1998 рр.) і навчально-методичного забезпечення викладання циклу краєзнавчих дисциплін, включаючи авторські спецкурси “Краєзнавство”, “Туристсько-краєзнавча практика”; видання навчально-методичних посібників (1995, 1997, 1998 рр.).

Для переконливості ефективності моделі краєзнавчої освіти вчителя опрацьовано основи довузівського етапу підготовки майбутніх педагогічних фахівців, зокрема розроблено організаційно-методичну систему краєзнавчого навчання і виховання та орієнтації на педагогічну професію здібної учнівської молоді в системі Малої академії наук України, видано серію спеціальної навчально-методичної літератури.

Особистий внесок дисертанта в здобутті наукових результатів дослідження підтверджують: самостійне результативне дослідження теоретичних та методичних аспектів досліджуваної проблеми; власний концептуальний підхід до розв’язання проблеми вдосконалення краєзнавчої освіти у педагогічному вузі шляхом впровадження різноманітних варіантів методичних систем, побудованих на базі інтегрованих курсів і спецкурсів; особисто визначені загальні засади дослідження, обґрунтування та реалізація його основних положень; розроблені концептуальні положення варіанту курсу “Краєзнавство” та туристсько-краєзнавчої практики як навчальних предметів у педагогічному вузі; одноосібно підготовлені і видані навчально-методичні посібники для педагогічного вузу; розроблені (в т.ч. опубліковані) особисто навчально-методичні матеріали, апробовані у педагогічному експерименті, доповідях і виступах на конференціях, семінарах, методичних об’єднаннях вчителів тощо.

Вірогідність і обґрунтованість результатів дослідження забезпечувалися: методологічною і теоретичною обґрунтованістю його вихідних позицій; багатовимірним аналізом природничо-наукових і психолого-педагогічних явищ; застосуванням комплексу різноманітних взаємопов’язаних методів відповідно до мети; гіпотези та завдань дослідження; тривалою дослідною перевіркою теоретичних ідей; репрезентативністю вибірки і статистичною значущістю отриманих емпіричних даних; коректністю їх статистичної оцінки; об’єктивністю критеріїв оцінювання кількісних і якісних показників результатів експерименту.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні теоретичні і практичні результати дисертаційного дослідження представлені як доповіді та повідомлення на 12 міжнародних (Харків - 1995, 1996, 1998, 2000, 2002; Київ - 1996; Тернопіль - 1999; Умань - 1994; Кам’янець-Подільський - 1994рр.), 15 республіканських (Київ - 1994, 1995, 1996;

Кам'янець-Подільський - 1993; Полтава - 1994; Житомир - 1996; Тернопіль - 1998pp.) і 5 регіональних (Київ - 1992, 1996; Тернопіль - 1994; Харків - 1995pp.) наукових конференціях, симпозиумах і семінарах, на засіданнях кафедри теорії та історії педагогіки, кафедри географії України та краєзнавства Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Результати дослідження апробовано також у процесі викладення лекційно-практичного курсу “Краєзнавство” та спецкурсів, організаційно-методичній роботі у процесі туристсько-краєзнавчої практики, при підготовці курсових та дипломних робіт студентів.

Результати дослідження впроваджено: 1) в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова (акт-впровадження № 1 від 5.11.2001 р.; акт-впровадження № 2 від 5.12.2001 р.; акт-впровадження № 3 від 20.12.2001 р.); звіт про виконання проекту МФ “Відродження” КУ-97НЕ-3709-І “Краєзнавча освіта та виховання” (№ 04-10) 669 від 9.07.1998 р.; 2) в практику діяльності Малої академії наук України (акт-впровадження від 14.03.1997 р.); 3) в розробку концепції позашкільної освіти та виховання учнівської молоді Міністерства освіти і науки України (акт-впровадження від 12.05.1997 р.); 4) в практику роботи загальноосвітніх шкіл Святошинського району м.Києва (акт-впровадження від 15.11.2001 р.).

У вищих педагогічних навчальних закладах, навчальних закладах та установах системи освіти України використовуються розроблені автором навчальні програми, навчальні посібники, “Концепція краєзнавчої освіти та виховання (шкільної, позашкільної, вищої педагогічної)”, “Стандарт географічно-краєзнавчої освіти та туристської підготовки фахівця у педагогічному вузі” та інші матеріали.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлені у 63 наукових і навчально-методичних роботах (25 без співавторів), зокрема: монографії, 5 навчальних посібниках, 2 брошурах, 15 статтях у наукових виданнях, 8 методичних рекомендаціях та матеріалах, 31 статті у збірниках матеріалів конференцій. Загальний обсяг особистого внеску складає біля 95 авторських аркушів.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, шести розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та літератури з 496 назв, 17 додатків на 92 сторінках. Загальний обсяг дисертації 516 сторінок, з яких 388 сторінок основного тексту, 20 таблиць на 22 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовуються актуальність і доцільність дослідження, визначаються об'єкт, предмет, мета, завдання, концепція, методологія дослідження, формулюються основні положення, що виносяться на захист, визначається теоретична і практична значущість дослідження.

У першому розділі – “Краєзнавча підготовка вчителя як суспільно-педагогічна проблема” – розкрито сутність краєзнавства та виявлено історико-типологічні аспекти українського краєзнавства, що увиразнюють особливості реальної існуючої краєзнавчої освіти в Україні, визначено стан, тенденції та проблеми сучасної краєзнавчої підготовки фахівців у педагогічних вузах України.

Враховуючи напрацювання вчених і дослідників (Ф.Д.Заставного, Я.І.Жупанського, В.П.Круля, М.Ю.Костриці, О.М.Маринича, Я.І.Мариняка, С.Ф.Русової, В.О.Сухомлинського, С.Л.Рудницького, К.Д. Ушинського, П.П.Чубинського та інших), *краєзнавство* розглядається як унікальне суспільно-освітнє явище, в основі якого знаходиться процес пізнання і передачі знань про рідну землю і життя на ній, що здійснюється від одного покоління до наступного.

Краєзнавчий культурно-освітній процес відбувається безперервно і є досить складним у своїх проявах: в тій чи іншій мірі він охоплює різні аспекти розвитку соціуму регіону, через нього інтегруються і взаємодіють тенденції суспільного розвитку, основою яких виступають як усталені елементи, так і такі, що перебувають у стані започаткування чи зникнення. Історичний аспект наукового пізнання використовувався: з метою виявлення особливостей і тенденцій розвитку сучасних науково-краєзнавчих знань, принципів краєзнавчо-освітньої діяльності, її змістової спрямованості тощо; для розкриття особливостей становлення системи українознавчо-краєзнавчої освіти; як системна закономірність, розкриття якої необхідне для ефективного управління і прогнозування стратегії розвитку краєзнавчої науково-освітньої практики.

Розгляд історико-типологічних аспектів українського краєзнавства зроблено в контексті визначеної пріоритетної тенденції розвитку освіти, спрямованої на гармонізацію відносин людини з суспільством, природою, культурою, людиною. Врахування цієї тенденції у системі зовнішніх функцій краєзнавчої освіти сприяє збереженню і продовженню української культурно-історичної традиції, примноженню соціальних, пізнавальних, виховних потенцій українського народу. При цьому загальноукраїнський фон культурно-освітніх традицій залишається відкритим для збагачення як загальнолюдським, так і внутрішнім етнопонаціональним.

Виявлені, відповідно до розглянутих історико-типологічних аспектів українського краєзнавства, базові функції краєзнавчої освіти (соціалізуюча, виховання культури міжетнічного спілкування, індивідуального окультурення людини, культурного удосконалення фізичних якостей людини тощо) та принципи її ознаки взаємопередбачають і взаємодоповнюють одна одну. Через узагальнення досвіду проблеми і її теоретичного опрацювання доводиться, що система краєзнавчої освіти, яка не забезпечує відповідності умов інтегрованого здійснення освітньо-базових функцій, потребує реформування. При цьому співвідношення базисних функцій краєзнавчої освіти змінюється залежно від особливостей розвитку суспільства у конкретні історичні періоди та освітньо-виховних завдань.

У дослідженні розглядаються особливості і проблеми становлення сучасної краєзнавчої освіти вчителя. Зокрема, з'ясовано, що через ідеологізацію, адміністрування в освіті в минулому загальноукраїнознавчий компонент краєзнавчої підготовки педагогічного фахівця практично не виділявся як окремий феномен. І сьогодні, на жаль, залишається не чітко означеним характер краєзнавчої підготовки і в змісті сучасної освіти. Дослідження системи краєзнавчої освіти на рівні різних типів навчальних закладів показує, що у змісті, методах і способах навчального процесу недостатньо використовуються можливості освітньо-пошукового краєзнавства з метою зменшення частки готових знань, що передаються у традиційних інформаційно-лекційних формах. Використання краєзнавчих знань в умовах переважання раціонально-логічних способів пізнання стає необхідним для надання емоційного забарвлення і особистої значущості формально-логічним знанням, зафіксованим у сухих правилах, схемах, поняттях. Крім того, регіональні особливості України вивчаються здебільшого без належного урахування історико-культурного загальноукраїнознавчого фону, зокрема пояснення механізму появи і розвитку більшості типових явищ регіональної традиційно-культурної спадщини українців. Розгляд різних аспектів взаємопов'язаного вивчення регіональної культури на фоні і у широкому контексті загальноукраїнської культури стає необхідним для розуміння цілісності процесу національного відродження, формування системи краєзнавчо-культурологічних знань, створення відповідного культуротворчого середовища і на цій основі здійснення пошуку шляхів вирішення соціально-етнічних проблем і гармонізації регіональних зв'язків.

У розділі аналізується, як позитивний фактор, вивчення стану підготовки фахівців з туристсько-краєзнавчої роботи у педагогічних вузах України за ініціативою Міністерства освіти і науки України, починаючи з 1996 року. Поряд з позитивними факторами проаналізовано серйозні недоліки і упущення у туристсько-краєзнавчій роботі педагогічних фахівців. Зокрема, у навчальних планах не передбачені спецкурси з метою підготовки фахівців - організаторів краєзнавчо-туристичної роботи; кількість навчальних годин, яка відводиться на курс туристсько-спортивного напрямку, не забезпечує відповідної туристичної підготовки; недосконало використовуються навчальні практики студентів туристсько-краєзнавчого спрямування. Обґрунтовується потреба чіткого визначення у виділенні часу, який відводиться на краєзнавчу, туристську, музеєзнавчу, екскурсійну підготовку студентів; розробки концептуальних засад неперервної краєзнавчої освіти; моделі ступеневої підготовки майбутнього вчителя до краєзнавчої діяльності, а для кожного ступеня навчання відповідного освітньо-професійного стандарту тощо.

Проблема не набула належного науково-теоретичного обґрунтування. Аналіз науково-педагогічної літератури та спеціальних досліджень окремих напрямів розвитку освітньо-виховного краєзнавства останніх років показує, що характер досліджень краєзнавчої освіти в основному визначають досить загальні підходи, що поєднуються з вузькоспеціалізованим

пошуком у межах усталених поглядів на краєзнавчу освіту. В зв'язку з чим аналітична площина досліджень переростає у проблему подолання стихійності і одноманітності вузької профілізації у вивченні окремих явищ краєзнавчої освіти. Доводиться, що проблема потребує досліджень емпірико-аналітичної спрямованості теоретико-системного обґрунтування.

У **другому розділі** – “Науково-теоретичні основи краєзнавчої освіти майбутнього вчителя” – обґрунтовано теоретико-методичні засади краєзнавчої педагогічної освіти, з'ясовується концепція краєзнавчої підготовки фахівця в умовах педагогічного університету.

У дослідженні *краєзнавча освіта* розглядається як процес і результат цілеспрямованого формування особистості на основі засвоєння досвіду і традицій регіонально-соціумної культури, як змісту загальноосвітньої підготовки.

Краєзнавча освіта вчителя – це процес і результат становлення фахівця, який, опанувавши досвід і цінності регіональної культури, здатний професійно використовувати їх у педагогічній діяльності.

Враховуючи найбільш характерні і взаємопов'язані тенденції розвитку науки, які спрямовані на методологізацію, інтеграцію (В.С.Біблер, Б.М.Кедров, А.Т.Раппопорт, Т.С. Кун та інші) та зростаючий інтерес культурологічних знань, обумовлених ціннісними орієнтаціями (Є.В. Бондаревська, І.А. Зязюн, М.С. Каган, В.С. Маслов, О.А. Попова та інші), у сучасній краєзнавчій педагогічній освіті відповідно з принципами історизму та ізоморфізму виділено два напрями її розвитку: *академічно-традиціоналістський*, відповідно до якого у рамках “просвітительської” парадигми удосконалюється вузькопрофільна підготовка педагогів. Зокрема, із запровадженням для географічних спеціальностей педагогічної кваліфікації “організатор краєзнавчо-туристичної роботи” у дисертації доводиться доцільність здійснення підготовки педагогічних фахівців у напрямку розширення функцій спеціалізації (“організатор оздоровчо-краєзнавчої роботи”, “організатор еколого-краєзнавчої роботи” тощо); *дослідницько-орієнтований*, відповідно до якого у напрямі становлення “культуротворчої” парадигми підготовка педагогів здійснюється відповідно до інноваційних підходів науково-освітньої практики, зокрема у нових сферах українознавчо-регіональної культури. У контексті дослідницько-організаційного характеру розроблялась підготовка спеціаліста у педагогічних університетах, зокрема, у напрямі формування уміння створювати краєзнавчо-культуротворче середовище навчання і виховання учнів. Підготовка магістра спрямовується на професійне оволодіння способами розробки – моделювання власних методичних підходів і засобів педагогічно-краєзнавчої діяльності. Безперечно, що такі зміни впливають на спрямування краєзнавчої науково-освітньої практики і зміст навчально-методичної літератури.

З метою подолання міждисциплінарної розмежованості навчальних предметів, наслідком якої є формування у освітньому процесі фрагментарної картини оточуючого світу, інтеграція

розглядається як провідна форма організації змісту освіти на основі загальності та єдності законів природи, цілісності людини і цілісності сприйняття суб'єктом оточуючого світу (С.У. Гончаренко, Г.О. Монахов, І.П. Яковлев та інші).

У дослідженні *зміст краєзнавчої освіти* розглядається як педагогічно опрацьована система регіонально-соціумних знань і умінь, досвіду творчої діяльності та ціннісних орієнтацій, засвоєння яких сприяє формуванню особистості, підготовленої до збереження і розвитку матеріальної і духовної культури.

Зокрема, зміст краєзнавчої освіти зорієнтований на створення освітньо-пошукової опори і емоційно-почуттєвого сприйняття, які допомагають підтримувати і гармонізувати відчуття внутрішньої спорідненості людини і оточуючого світу. Закладається основа не тільки засвоєння знань окремих галузевих наук, але й одержання умінь об'єднувати ці знання з метою формування цілісної картини оточуючого світу, розвитку регіонально-соціумної культури в особистій свідомості. Краєзнавча освіта, використовуючи цілісно-інтеграційні міжпредметний та внутрішньо-предметний напрямки, формує якісно нові систематизовані напрями регіональної освітньо-виховної діяльності, які надбудовуються над предметною системою навчання.

Використання в освітянській діяльності систематизованих напрямів краєзнавчої діяльності, підпорядкованих парадигмі гуманістичних цінностей, дає можливість закладати ці цінності у кожний навчальний план і кожний навчальний предмет, що об'єктивно сприяє формуванню загальноукраїнознавчого культурно-освітнього простору, у якому кожна навчальна дисципліна природним чином пов'язана з усіма іншими. В цьому випадку можна говорити не стільки про міжпредметні зв'язки скільки про певне загальноукраїнське пізнавально-духовне поле, у якому краєзнавчий зміст будь-якого предмету має доцільність і своє функціонально визначене місце. Краєзнавчі знання навчальних предметів, інтегруючись у певну загальноукраїнознавчу сферу знань, способів діяльності і ціннісних орієнтацій, стають одним з засобів саморозвитку особистості. Такий підхід спрямований на формування краєзнавчої (регіонально-культурологічної) готовності майбутніх вчителів, які використовуючи інтегративну взаємодію навчальних предметів, зможуть моделювати регіональне культуротворче середовище навчання і виховання учнів.

Враховуючи науково-практичний досвід компонентно-структурного дослідження педагогічних систем (в працях С.І.Архангельського, Ю.К.Бабанського, В.П.Безпалька, М.С.Кагана, Н.В.Кузьміної, В.С.Ледньова, Т.О.Ільїної, В.І.Лугового та інших) у дослідженні здійснено системно-структурний аналіз краєзнавчої освіти вчителя.

Функціональні аспекти краєзнавчої педагогічної освіти виведено: по-перше, із історично закладених передумов і потреб соціокультурного життя як українського суспільства в цілому, так і конкретних регіонів, відповідно до яких сформувались функції освітнього краєзнавства (зокрема принципи його суспільствовідповідності, етновідповідності, людиновідповідності,

природовідповідності); по-друге, із внутрішньорегулюючої системи функцій, реалізація яких забезпечує краєзнавчій педагогічній освіті саморозвиток на основі творчого оновлення як вже існуючих складових, так і в результаті появи нових системних утворень, стереотипізований і закріплений ефект від яких повторюється у вигляді нової системної якості.

Як показало дослідження, забезпечити ефективне функціонування краєзнавчої освіти здатні функції (педагогічно-перетворююча, виробничо-технологічна, педагогічно-відтворююча, самоорганізуючо-розвивальна), під впливом яких вона, як системна цілісність, саморозвивається, самоорганізується, самоудосконалюється.

Відповідно до розробленої концепції, розбудова краєзнавчої освіти спрямована на те, щоб шляхом організації її як системи та постійного удосконалення функцій її складових досягати визначених цілей у таких вимірах освітньої цілісності: *інституційному*, у якому виявляється принципова спроможність функціонування краєзнавчої педагогічної освіти і забезпечується необхідна їй внутрішня організація; *галузево-ступеневому*, у якому визначається структура і зміст краєзнавчої підготовки вчителів у відповідності із складовими регіональної культури; *духовно-змістовному*, у якому визначається роль регіонально-педагогічної інформації у формуванні особистісно-професійних якостей вчителів.

За структурою краєзнавча підготовка вчителя має чотириступеневу модель, яка базується на ідеї неперервної педагогічної освіти, передбачає чотири поетапних цикли підготовки: довузівський (професійної орієнтації), перший вузівський (за програмою підготовки бакалавра), другий вузівський (за програмою підготовки спеціаліста, магістра), післядипломної освіти (професійного удосконалення) (табл. 1).

Цикл допрофесійної підготовки передбачає функціонування системи навчання і виховання професійно зорієнтованої учнівської молоді.

Перший цикл базової професійної підготовки у педагогічному університеті за програмою підготовки бакалавра, який охоплює навчання на першому – четвертому курсах, має переважно освітньо-галузеву спрямованість. Кожний навчальний рік складається з трьох частин: двох навчальних семестрів і обов'язкової краєзнавчо-педагогічної практики. Закінчення навчання на цьому рівні, передбачає одержання кваліфікаційно-педагогічного рівня “вчитель-предметник, організатор краєзнавчо-туристичної роботи” (позакласної з предмету). Туристська підготовка студентів на I-III курсах здійснюється за програмою початкового (базового) рівня і передбачає

Таблиця 1

М О Д Е Л Ь

краєзнавчої підготовки фахівця у вищому педагогічному навчальному закладі України

Існуючі категорійно-педагогічні рівні фахівців ЗНЗ	Спеціаліст	Спеціаліст II-ої категорії Спеціаліст I-ої категорії	Спеціаліст вищої категорії
Рівні ступеневої педагогічної підготовки фахівців у педвузі	Бакалавр	Спеціаліст	Магістр
Терміни підготовки	4 роки (3,5 р. навчання у вузі + 0,5 р. стажування у школі)	5 років (4 р. навчання у вузі + 1 р. стажування у коледжі, ліцеї, гімназії тощо)	6 років (5 р. навчання у вузі + 1 р. стажування у вузі)
Кваліфікаційно-педагогічні рівні	Вчитель-предметник, організатор краєзнавчо-туристичної роботи (позакласної з предмету)	Вчитель-предметник, організатор шкільної (позашкільної) краєзнавчо-туристичної роботи	Викладач-предметник, спеціаліст-дослідник, організатор навчально-виховного напрямку краєзнавчо-туристичної роботи
Шляхи досягнення педагогічної кваліфікації	Педагогічна підготовка Краєзнавчо-туристична підготовка	Поглиблена предметно-педагогічна підготовка Краєзнавча предметно-прикладна підготовка	Поглиблена предметно-спеціальна підготовка. Поглиблена краєзнавчо-туристична предметно-прикладна і організаційно-методична підготовка
Можливості реалізації одержаної педагогічної кваліфікації	Викладання навчальних предметів у некомплектній сільській школі. Організація шкільної позакласної краєзнавчо-гурткової роботи з предмету	Викладання навчальних предметів у школі, коледжі, гімназії, ліцеї. Організація секційно-студійної краєзнавчо-туристичної роботи у навчальних закладах системи освіти	Викладання навчальних предметів у педагогічному ВНЗ (асистент), школі, тощо. Розгортання навчально-виховної системи (шкільної, позашкільної) краєзнавчо-туристично

			го спрямування
--	--	--	----------------

одержання кваліфікаційно-педагогічного рівня “організатор спортивного походу” і відповідного туристського посвідчення.

Другий цикл базової професійної підготовки у педагогічному університеті охоплює: по-перше, навчання студентів п’ятого курсу за програмою підготовки спеціаліста і має переважно науково-методичну спрямованість. Випускники після складання державних екзаменів і захисту дипломної роботи одержують кваліфікаційно-педагогічні рівні: “вчитель-предметник, організатор шкільної (позашкільної) краєзнавчо-туристичної роботи”, “керівник спортивних походів базового рівня”; по-друге, навчання студентів (відібраних відповідно до визначеного рейтингу) на п’ятому-шостому курсах за програмою підготовки магістра. Випускники після захисту кваліфікаційної роботи і складання екзаменів магістерського мінімуму одержують кваліфікаційно-педагогічні рівні “викладач-предметник, спеціаліст-дослідник, організатор навчально-виховного напрямку краєзнавчої роботи”, “інструктор спортивного туризму”. Вимоги до атестації магістрів складаються таким чином, щоб результати магістерського мінімуму зараховувались в якості вступних екзаменів до аспірантури, а кваліфікаційна робота зараховувалася в якості реферату зі спеціальності.

Цикл професійного удосконалення передбачає поглиблення індивідуальної професійно-педагогічної майстерності шляхом залучення педагогічних фахівців до науково-дослідної роботи. Програма і зміст краєзнавчої підготовки фахівців цього рівня розробляються вищими навчальними педагогічними закладами.

Пропонована модель краєзнавчої підготовки педагогічного фахівця реалізується відповідно з освітнім стандартом, який визначає структуру і зміст цієї підготовки.

У **третьому розділі** – “Модель структури краєзнавчої освіти” – розглядаються особливості конструювання змісту краєзнавчої освіти, зокрема обґрунтовується концепція базового навчального курсу “Краєзнавство”, інтегрованого з туристсько-краєзнавчою практикою.

У дослідженні ми виходили з методологічних ідей типологічної ізоморфності процесуально-діяльнісного становлення особистості і розвитку культури (М.С.Каган, В.С.Лутай, В.І.Луговий, Є.С.Маркарян та інші) і використали визначені вченими (О.В.Бондаревська, В.І.Бондар, І.А.Зязюн, В.Р.Ільченко, С.У.Гончаренко, В.В.Краєвський, І.Я.Лернер, О.Я.Савченко та інші) шляхи переведення ідей культуровідповідності, інтегрованості, розвивальності, особистісно-орієнтованості освіти у напрями реформування змісту краєзнавчої освіти і практики краєзнавчого навчання.

При проектуванні змісту краєзнавчої педагогічної освіти використані положення педагогічної теорії проектування змісту освіти (В.В.Краєвський, І.Я.Лернер та інші), яка послідовно простежує спочатку процес формування (проекту) змісту освіти на трьох рівнях: рівні загального теоретичного представлення, рівні навчального предмету і рівні навчального матеріалу, а потім передбачає етап реалізації (проекту) в процесі навчання і його корегування фактичним засвоєнням навчального матеріалу студентами.

На рівні проектування зміст краєзнавчої освіти розглядався як педагогічна категорія не стільки традиційно-авторитарної методичної школи, скільки як процес співдружності і співтворчості викладача і студентів на основі діалогової взаємодії. В умовах пріоритетів ціннісного змісту освіти, його культуровідповідності процесуально студент стає не стільки об'єктом педагогічного впливу, скільки активно діючим суб'єктом освіти, тобто співтворцем у визначенні й реалізації цілей, способів, шляхів і прийомів досягнення особистісних освітньо-професійних завдань. Культурологічна складова краєзнавчої підготовки майбутнього вчителя визначає, насамперед, культуровідповідність його професійно-педагогічної підготовки. Предметно-змістовий матеріал його краєзнавчої підготовки забезпечує реальна туристсько-краєзнавча робота і педагогічна практика. Тому зміст краєзнавчої підготовки вчителя у дослідженні виступає як проект формування структури творчої особистості, діяльність якої педагогічно-культуровідповідна. Основні елементи такої діяльності: знання (спеціальні, педагогічні, конкретно-методичні тощо), способи діяльності, бачення оточуючого світу і себе в ньому, досвід творчої діяльності. Конкретний зміст кожного з цих елементів і їх співвідношення постійно переглядалися і переосмислювалися з точки зору багатоваріантності організаційних форм змістових структур і методичних систем краєзнавчого навчання.

Важливим аспектом конкретизації краєзнавчої підготовки педагогічного фахівця є орієнтація на рівень обов'язкових для всіх студентів результатів і на його основі – досягнення студентами вищих рівнів засвоєння знань. З цією метою розроблений стандарт краєзнавчої освіти та туристської підготовки фахівця у педагогічному вузі розглядається нами як основний нормативний документ і найважливіший засіб формування змісту краєзнавчої освіти, який розвиває і конкретизує такі характеристики краєзнавчої педагогічної освіти як: її завдання, рівні, змістовну спрямованість і форму пред'явлення, методи, способи виміру і інтерпретації результатів навчання.

Запропонована модель краєзнавчої підготовки вчителя структурується у відповідності з певними виробничими функціями, типовими задачами діяльності та уміннями, які поряд із здатностями і здібностями вимагаються від випускника педагогічного університету відповідно до кваліфікації “організатор краєзнавчо-туристичної роботи”.

Запропонований нами варіант інтегрованого навчального курсу “Краєзнавство” базується на наявному (в теорії і практиці) досвіді розбудови краєзнавчо-туристичного напрямку підготовки

вчителів в умовах співробітництва педагогічного вузу з школами, зокрема: розширення пізнавально-пошукових інтересів майбутніх вчителів; використання можливостей краєзнавчої практики через самоосвіту; формування особистісно значущих знань; створення зразків творчих компонентів краєзнавчої освіти тощо.

Зміст навчального курсу “Краєзнавство” розроблений і структурований відповідно до визначеної мети краєзнавчої педагогічної освіти – цілеспрямовано формувати особистість вчителя на основі засвоєння надбань регіональної культури. До навчального матеріалу включено елементи різного характеру і спрямування знань (регіонально-українознавчих, туристично-оздоровчих, еколого-краєзнавчих, музеєзнавчо-екскурсійних тощо), системне поєднання яких формує регіональний культурно-освітній і навчально-методичний комплекс краєзнавчих знань. Апробацією програмного матеріалу на практиці переконливо доведено, що комплексний функціональний склад змісту краєзнавчої педагогічної освіти сповна відповідає цілям базового рівня краєзнавчо-туристичної підготовки студентів за кваліфікацією “організатор краєзнавчо-туристичної роботи”.

При проектуванні змісту і структури інтегрованого навчального курсу “Краєзнавство” нами реалізовано як традиційну ідею систематичного здійснення внутрішньо-предметних і міжпредметних зв'язків (які представляють основу формування наукових понять і наукового світогляду), так і ідеї щодо програм “спірального типу”. Створення програм такого типу найбільш повно сприяє і організації навчання за принципом цілеспрямованої навчальної діяльності, тобто побудови єдиного ланцюжка теоретико-пізнавальних і навчально-практичних завдань з метою досягнення студентами цілісних уявлень про сучасну наукову картину світу.

Відповідно до загальної методичної моделі курсу “Краєзнавство” структурування навчального матеріалу у проєкті цілісного процесу навчання реалізовано (у програмі і далі у напрямку до діяльності навчання) у формі системи теоретико-пізнавальних фрагментів, кожний з яких вносить конкретний внесок до цілісного уявлення про сучасну наукову картину оточуючого світу. Уніфіковано-змістову структуру теоретико-пізнавальних фрагментів навчання складають базові компоненти: “територія як матеріальний простір”, “історичний час”, “людина як об'єкт і суб'єкт пізнання”, “матеріально-духовний світ як об'єкт пізнання”, “інтегруючо-моделююче поняття”. Відповідні компоненти можна розглядати і як змістово-процесуальні лінії розвитку уявлень про суспільно-природничу картину світу відповідно з структурою навчального процесу, що особливо важливо з позиції неперервності і наступності регіональної суспільно-природничої освіти. Тому аналіз кожного з компонентів і їх системи є необхідним при відборі конкретного змісту навчального матеріалу на всіх етапах краєзнавчої підготовки педагогічного фахівця.

Оскільки запропонована модель змісту інтегрованого курсу “Краєзнавство” передбачає моделювання ланцюжка однотипних теоретико-пізнавальних фрагментів, які об'єднані однією і

тією ж ціллю (якою є пізнання сучасної наукової картини оточуючого світу), то вона (модель) стала й основою для запровадження “активних” проблемно-пошукових методів на основі реалізації особистісно-орієнтованого підходу до краєзнавчого навчання.

Окрім цього шляху проектування рівневої диференціації краєзнавчого навчання у педагогічному вузі, навчальна програма курсу “Краєзнавство” передбачає розширення навчально-пізнавальної діяльності через використання пошуково-дослідницької роботи (яка здійснюється за вибором як викладача, так і студентів). У дослідженні з’ясовано, що для науково-дослідної роботи найбільш продуктивними виявились проблеми сучасного і перспективного розвитку свого краю. Інтегрований навчальний курс “Краєзнавство”, концептуально обґрунтований на рівні теоретичного представлення (рівні навчального предмету, рівні програми), на рівні навчального матеріалу став основою для розробки краєзнавчого змісту підручників.

У **четвертому розділі** – “Конструювання змісту підручників з краєзнавства” розкрито комплексний підхід до дослідження - розробки та апробації інтегрованих підручників, подано особливості конструювання змісту краєзнавчого навчання та методичну систему організації навчального матеріалу запропонованих експериментальних підручників і посібників “Краєзнавство”, “Туристсько-краєзнавча практика у педагогічному вузі” тощо.

Оскільки підручник виступає одним із найважливіших засобів управління засвоєнням знань, то при його розробці, в першу чергу, ми виходили з основних положень як теорії управління, так і теорії засвоєння знань (Ю.К. Бабанський, Л.Я. Зоріна, Д.Д.Зуєв, Ю.М. Кулюткін, І.Я. Лернер, А.Т. Рогов, М.І.Тупальський та інші). За такого підходу підручник здатний виконувати покладені на нього функції, тобто слугувати організації навчання, для якого він створюється.

При підготовці підручників на першому етапі розроблялася концепція підручника, виходячи з якої визначалася провідна педагогічна і методична орієнтація; принципи визначення змісту підручників; правила відбору, структурування, розміщення навчального матеріалу тощо. Дослідження структури підручника зосереджувалось на концепції функціонально необхідних компонентів підручника і конкретизацію основних функцій підручника, а в подальшому на параметри його аналізу і оцінки. При цьому ми враховували, що реалізація основних функцій підручника (інформаційної, трансформуючої, систематизуючої, тренувально-пошукової, контрольної-закріплюючої, мотиваційно-самоосвітньої, інтегруючої-координуючої) залежить від різних факторів, зокрема, в якій мірі сприяє виконанню основних функцій підручника його зміст, художнє оформлення, поліграфічне виконання тощо. Для виявлення структурних одиниць підручника і зв’язків між ними у дослідженні використовувався підхід, за яким кожний компонент розглядався як необхідний елемент підручника, що має певну форму і покликаний здійснювати характерними для нього засобами активне навчальне навантаження.

На другому етапі здійснювалося уточнення концепції підручників “Краєзнавство”, “Туристсько-краєзнавча практика у педагогічному вузі”, визначалися можливості посилення їх впливу на результати навчання, покращувався зміст та методи його розкриття: художнє оформлення підручників, дидактично-методичні прийоми тощо. Відповідна література і наш практичний досвід переконують в тому, що теоретичні і емпіричні підходи до дослідження, оцінки і удосконалення підручника повинні здійснюватися на всіх етапах його підготовки. Остаточні висновки про ефективність використання підручника можуть засвідчити тільки результати його емпіричної перевірки.

Під час третього етапу валоризації підручників, який продовжується і в даний час, здійснюється дидактично-методичне застосування підручників у викладанні навчальних спецкурсів “Географічне краєзнавство”, “Шкільне краєзнавство”, “Туристсько-краєзнавча практика”, що дає можливість більш точно визначити функції підручників в організації процесу навчання.

У розділі подається процес удосконалення підручників, що систематизували зміст краєзнавчої освіти для майбутнього вчителя. У процесі навчання удосконаленню сприяло використання структури підручника як умови і засобу організації програмованого навчання студентів. Безперечно впливало на ефективність підручника і використання особистісно-орієнтованих методів і прийомів навчання, в основі яких були види діяльності, які спрямовані на розвиток, зокрема, інтелекту і культури розумової праці майбутнього вчителя. Доводиться, що такі підходи забезпечили єдність всіх форм розумової діяльності і, певна річ, підвищили якість краєзнавчої освіти.

При розробці змісту підручників з краєзнавства використані основні положення теорії поетапного формування розумових понять і дій, яка розкриває ряд загальних закономірностей побудови підручника. Спочатку у змісті навчання виділялася адекватна знанням, що формуються, орієнтувальна основа понять (дій). Потім, враховуючи, що формування понять (дій) починається з предметно-матеріального рівня і проходить певні етапи, була реалізована вимога організації поетапного відпрацювання навчального матеріалу. Попередній аналіз діяльності студентів, яку покликаний організувати підручник на основі вимог теорії засвоєння знань, дав змогу враховувати необхідні етапи формування понять (дій).

Конструювання змісту навчання у пропонованих підручниках здійснювалось з дотриманням певних вимог: виділення основних елементів теоретичних знань, що стали основоположними для конкретних знань; розгляд конкретних явищ (процесів) передбачав ознайомлення з методом орієнтування у конкретній галузі знань; пізнавальні дії, з яких складаються види розумової діяльності, розглядалися як самостійні елементи засвоєння; структурування навчального курсу “Краєзнавство” (послідовність розміщення його змісту) здійснювалось відповідно до логіки формування пізнавальних дій (узгоджених з логікою наукового пізнання). Крім того, було враховано, що завдання сучасного підручника полягає не тільки у тому, щоб надавати наукові

знання, але й щоб переносити центр ваги у навчанні на самостійне їх одержання. З цією метою у пропонованих підручниках зміст навчальних модулів був побудований таким чином, щоб у навчанні простежувався процес пошуку і дослідження. Так, навчальним модулем “Організація краєзнавчої стежки” передбачено: розгляд основних вимог, відповідно до яких розробляється маршрут стежки; прокладання маршруту; опис окремих об’єктів краєзнавчої стежки.

У дослідженні показано, що принцип єдності змістовного і процесуального, реалізований під час конструювання змісту краєзнавчого навчання на рівні програми й у методичній організації навчального матеріалу (рівень підручника), стає визначальним і в організації краєзнавчого навчання. У зв’язку з тим, що в основу методичної організації навчального матеріалу покладено принципи теорії змістового узагальнення і теорії цілеспрямованої навчальної діяльності, то з метою ефективної реалізації цілей і змісту краєзнавчого навчання цей зміст трансформовано у дидактичний процес адекватних навчально-пошукових дій, завдяки яким понятійні знання будуть вироблятися самими студентами. Такий підхід є умовою ефективного використання пропонованої методичної системи краєзнавчого вивчення у педагогічному університеті.

У **п’ятому розділі** – “Організація і результати педагогічного експерименту” – подано організаційно-методичні характеристики педагогічного експерименту краєзнавчої освіти майбутнього вчителя та результати впровадження запропонованої моделі дидактичної системи, розробленої на основі інтегрованого навчального курсу “Краєзнавство”, в процесі навчання і її корегування фактичним засвоєнням навчального матеріалу студентами.

Обґрунтування педагогічної ефективності пропонованого змісту навчання і методики вивчення інтегрованого курсу “Краєзнавство” здійснювалося в НПУ імені М.П. Драгоманова поетапно відповідно до концепції і логіки розгортання дослідження (табл. 2).

Під час першого етапу (1992/93 – 1994/95 н.р.) в режимі експерименту досліджено рівень засвоєння студентами основних навчальних блоків (елементів) змісту краєзнавчого навчання та загальна структура експериментальних навчальних посібників. Підтверджено, що пропонована методика оцінювання якості знань, умінь і навичок студентів на основі поелементного аналізу у поєднанні з традиційною п’ятибальною шкалою (зорієнтованою на рівень засвоєння навчального матеріалу) може бути використана в умовах краєзнавчого навчання. Визначені критерії і показники щодо особливостей впровадження інтегрованого навчального курсу “Краєзнавство” в умовах експериментально-масового викладання за пропонованими підручниками. Підтверджена доцільність орієнтації на засоби перевірконо-оціночної діяльності, які послідовно репрезентовані у експериментальних підручниках (запитання, практичні завдання тощо). Виявлено доцільність реалізації принципу єдності змістового і процесуального компонентів як вихідного при побудові викладачем власної системи методичної роботи за експериментальними підручниками, а також

можливість робити висновки про результативність впровадження запроєктованих у них елементів змісту навчання й адекватної методики навчання студентів.

Під час другого етапу (1994/95 – 1997/98 н.р.) з'ясовано педагогічну ефективність пропонованого змісту навчання (на рівні експериментальних підручників та навчально-методичних матеріалів) в умовах експериментально-масового навчання. Цей етап експерименту: а) засвідчив ефективність вивчення студентами географічних спеціальностей навчального матеріалу з інтегрованого курсу “Краєзнавство” саме у VIII – IX навчальних семестрах; б) надав можливість апробувати пропоновану методику реалізації принципу єдності змістовного і процесуального на рівні планування навчального процесу і рівні діяльності навчання з метою подальшого впровадження відповідних навчально-методичних матеріалів у практику роботи в умовах експериментального навчання за експериментальними підручниками; в) виявив ефективність диференціації навчального процесу засобами пропонованих підручників; г) поставив питання про необхідність у режимі експериментального навчання дослідити ефективність краєзнавчого навчання в умовах рейтингової системи оцінки навчальної роботи студентів. Під час третього етапу (1996/97 – 1999/2000 н.р.) також у режимі пошукового експерименту досліджено педагогічну ефективність вивчення інтегрованого курсу “Краєзнавство” (на рівні пробних підручників “Краєзнавство” (1997), “Туристсько-краєзнавча практика у педагогічному вузі” (1998) в умовах модульно-рейтингової системи організації навчального процесу. На цьому етапі дослідно-експериментального навчання підтверджено можливість досягнення більш високого рівня підготовки студентів в умовах застосування модульно-рейтингової системи організації навчального процесу (табл. 3), що базується на врахуванні навчального рейтингу студентів протягом всього періоду навчання з курсу “Краєзнавство”. Модульно-рейтингова система навчання дозволяє інтегрувати в навчальному процесі пошуково-дослідницьку і навчально-виховну діяльність на основі індивідуалізації навчання і розширення рамок самостійної роботи студентів тощо. Навчальний рейтинг, як інтегрований індекс студента (рівня його підготовки), стає більш об'єктивним критерієм в системі атестації на різних ступенях навчання; є одним з найбільш ефективних засобів інтенсифікації навчального процесу в умовах скорочення обсягу аудиторної роботи, збільшення і урізноманітнення обсягу самостійної роботи тощо.

Таким чином, у ході педагогічних експериментів підтвердилася концепція пропонованого варіанту інтегрованого змісту і доведена ефективність краєзнавчого навчання у педагогічному університеті саме через інтегрований навчальний курс “Краєзнавство”. Результативність краєзнавчої освіти в умовах запропонованої

організаційно-методичної системи характеризується як значно ширшим діапазоном особистісних характеристик, так і в загальнопрофесійному розвитку їх становлення відбувається на більш якісному рівні, ніж у студентів, які працюють в умовах традиційної системи навчання. Виявляється це не тільки в усвідомленні своєї навчальної діяльності, але і в здатності здійснювати процес самоаналізу, самопізнання, самовизначення.

У шостому розділі – “Педагогічні технології підготовки майбутнього вчителя” – розкриті принципові підходи до запровадження дидактичної моделі краєзнавчої освіти у педагогічному університеті.

У процесі розробки методологічно цілісної і теоретично завершеної дидактичної системи краєзнавчого навчання був врахований науково-теоретичний та практичний досвід моделювання освіти (А. М.Алексюк, В. П. Безпалько, І.Я.Лернер, В.О.Семиченко, В.В.Серіков, В.О.Сластьонін, І.С.Якиманська та інші). У процесі діяльності викладача і студентів модель дидактичної системи краєзнавчого навчання використовувалась як науково-практичний і організаційно-методичний інструментарій, оволодівши технологіями якого вони зможуть моделювати культуротворче середовище і здійснювати власний науково-методичний пошук

Враховано, що ефективність процесу краєзнавчої навчальної діяльності може бути забезпечена комплексним підходом з врахуванням закономірностей та прийомів активізації пізнавально-пошукової діяльності. Відповідно дидактична модель системи краєзнавчого навчання, що виділяється, стає навчально-методичним комплексом, доцільність внутрішньої структури якого досягається єдністю цілей, організаційних принципів, змісту, форм і методів навчання.

Функції складових пропонованої дидактичної моделі краєзнавчого навчання реалізуються: системоутворюючою складовою, відповідно до якої мотивована навчальна діяльність студентів набуває спонукально-сміслову спрямованість; вихідними положеннями розробленої нормативно-змістової складової, що забезпечує врахування закономірностей організації навчальної діяльності і відповідних їм принципів реалізації цієї діяльності; організацією краєзнавчого навчання на основі використання комплексу методів, прийомів і засобів взаємодії викладача і студентів, що спрямовані на організацію навчальної діяльності; інтегруванням у спільну навчально-пошукову роботу викладача й студентів змісту туристсько-краєзнавчої та педагогічної практики.

У запропонованій моделі краєзнавчого навчання діяльність викладачів спрямовується: на стимулювання у студентів бажання пізнати свій край, оволодівати знаннями про нього і одержувати уміння та навички щодо його вивчення, що є основою їх подальшої систематичної краєзнавчо-пошукової діяльності; творчого застосування студентами краєзнавчо-пошукових знань і навичок з метою ефективного оволодіння професійно-педагогічною майстерністю та формування гнучкого професійного мислення; на трансформацію краєзнавчих знань, умінь і туристських навичок у певний рівень професійно-педагогічних здатностей відповідно до педагогічної кваліфікації “організатор краєзнавчо-туристської роботи”.

Досягнення вищевказаного забезпечують психолого-педагогічні умови: реалізація мети краєзнавчого навчання; педагогічно виважене використання принципів активізації краєзнавчої освітньо-пошукової діяльності, їх спрямованість на досягнення стабільності і активності у краєзнавчій діяльності студентів; створення під час краєзнавчого навчання атмосфери ділового партнерства на основі врахування індивідуальних особливостей студентів; введення ефективних форм контролю за краєзнавчою навчальною діяльністю студентів тощо.

Повнота змісту краєзнавчого навчання досягалася як запропонованою регіонально-педагогічною інформацією, так і технологіями її збереження і передачі. Формування змісту краєзнавчого навчання здійснювалося шляхом: насичення краєзнавчим матеріалом дисциплін загальноосвітнього, професійно-педагогічного і спеціально-галузевого циклів; запровадження в якості самостійного фахового навчального предмету курсу “Краєзнавство”, інтегрованого з туристсько-краєзнавчою практикою; досягнення оптимального співвідношення тематичних складових інтегрованого навчального курсу “Краєзнавство” (географічного краєзнавства, шкільного краєзнавства, основ музеєзнавства, туризму тощо) з подальшим виділенням їх у самостійні спецкурси відповідно до освітнього стандарту; збільшення обсягу знань, умінь і навичок, які студенти одержують під час позааудиторних форм навчальної роботи (самостійна навчальна і пошуково-дослідницька робота, шкільна і позашкільна краєзнавчо-туристична робота тощо); надання студентам можливості для широкої апробації напрацьованого особистісного досвіду у вузівському, шкільному навчально-виховному процесі.

Організація краєзнавчого навчання в умовах педагогічного вузу здійснюється у відповідності з такими принципами: усвідомлення студентами необхідності досягнення відповідного рівня краєзнавчо-туристичної підготовки, визначеного освітнім стандартом; провідної ролі науково-теоретичних і світоглядно-українознавчих знань; навчання з поступовим наростанням рівня складності на основі змодельованих організаційно-методичних і навчально-технологічних систем; ущільненого за часом вивчення програмового матеріалу на основі навчальних модулів.

Відповідно методика краєзнавчого навчання характеризується процесуальністю пізнання, яке полягає у тому, що одержані знання одного навчального модуля входили складовою відповідного

елемента знань іншого навчального модуля, тобто елементи знань навчальних модулів взаємопов'язані у єдину методично-технологічну систему; особистісно-орієнтованою спрямованістю методики краєзнавчого навчання, яка забезпечується спеціально змодельованим навчанням в умовах групових форм навчання; варіативністю, яка забезпечується з боку викладача гнучкістю методики краєзнавчого навчання (з метою забезпечити і стимулювати інтенсивну навчально-пошукову діяльність студентів), а з боку студентів – характеру учіння (студент орієнтується не на однозначну відповідь, а на пошук різних точок зору, оцінок, шляхів вирішення тощо).

Навчання в умовах розробленої модульно-рейтингової системи організації навчального процесу спрямовується на зміцнення переконання у необхідності постійної самоосвіти, самовиховання, самоудосконалення. У навчально-пошуковій реалізації студентів питома вага їх конкретних дій була переважаючою, а стимулюючо-координуюча роль викладача спрямовується на організацію спільної з студентами творчо-пошукової роботи. Взаємовідносини викладача і студентів базуються на основі творчо-пошукового стилю співробітництва, коли викладач створює передумови для вирішення поставленого завдання, а студент визначивши конкретні напрями його вирішення, їх реалізовує. Організуюючи пошуково-дослідницьку діяльність студентів, викладач передбачає можливість її поетапного корегування, що є одним із важливих компонентів навчально-пошукової діяльності.

Важливою особливістю системи краєзнавчого навчання є якісно інший підхід до виявлення результатів навчання. В умовах запропонованої і впровадженої модульно-рейтингової системи організації навчального процесу орієнтація на оцінювання засвоєння програмного матеріалу доповнюється поетапним встановленням загального рівня професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя, що на старших курсах педагогічного університету виступає пріоритетним завданням.

Запропонована організаційно-методична система краєзнавчого навчання є цілісною, її частини взаємопов'язані, кожна з них несе в собі конкретизовану функцію, яка сприяє як загальнопрофесійному розвитку, так і особистісно-орієнтованому підходу у краєзнавчому навчанні.

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення і нове практичне вирішення проблеми цілісного осмислення краєзнавчої освіти у загальнопроінтегрованій структурі спеціалізованих напрямів підготовки майбутнього вчителя.

1. Проаналізований сучасний стан краєзнавчої освіти та виявлені суспільно-педагогічні передумови краєзнавчої підготовки майбутнього вчителя в умовах реформування національної школи та вищої педагогічної освіти. Констатовано, що зміст знань, позбавлений належного рівня

краєзнавчого показника, не відповідає завданню входження України у світовий інтелектуальний простір, потребі забезпечення адаптації життєдіяльності особистості в конкретних та динамічно змінних умовах краю, регіону, розширення фону науково-світоглядного феномену. У змісті, методах і способах навчального процесу недостатньо використовуються можливості освітньо-пошукового краєзнавства з метою зменшення частки готових знань, що передаються у традиційно-лекційних формах. У навчальних планах не передбачено спецкурсів з метою підготовки фахівців-організаторів краєзнавчо-туристичної роботи; кількість навчальних годин, яка відводиться на курс туристсько-спортивного напрямку, не забезпечує відповідної туристичної підготовки; недосконало використовуються практики студентів туристсько-краєзнавчого спрямування.

2. Конкретизація стосовно краєзнавчої педагогічної освіти загальної методології системного аналізу складних соціокультурних явищ дала змогу структурувати в організаційно-цілісну систему результати розроблених вузько-спеціалізованих досліджень такого багатовимірного освітньо-культурологічного, регіонально-суспільного феномену, яким є краєзнавча освіта. З'ясування сутності, місця, призначення, внутрішньої будови, тенденцій краєзнавчої освіти, як сфери загальноосвітніх знань і специфіки базової педагогічної підготовки, дозволило на практиці розбудувати її структурні компоненти та окреслити шляхи ефективного управління ними.

3. Доповнення характерологічного і структурно-системного аналізу краєзнавчої педагогічної освіти історико-типологічними аспектами українського краєзнавства дозволило окреслити специфічні напрями краєзнавчої педагогічної освіти в Україні як феномену професійної підготовки. Проведене дослідження конкретизувало ознаки краєзнавчої підготовки і визначило сутність краєзнавчої освіти майбутнього вчителя. Його краєзнавча підготовка визначається як система змістово-теоретичного та організаційно-методичного забезпечення формування готовності до регіональної краєзнавчоспрямованої професійно-педагогічної діяльності. У розробленій концепції краєзнавчої освіти розгляд регіонально-особливого у контексті загальноукраїнського здійснено адекватно мети, яка полягає у цілеспрямованому використанні знань про специфіку регіону з метою формування всебічного розвиненої особистості, педагога-професіонала, патріота і громадянина, які виступають дієвим чинником модернізації українського суспільства.

4. На основі положень педагогічної теорії проектування змісту освіти простежено процес формування моделі (проекту) змісту краєзнавчої освіти на трьох рівнях: на рівні загального теоретичного представлення, на рівні навчального предмету (на рівні інтеграції змісту навчальних дисциплін); на рівні навчального матеріалу з наступним етапом реалізації проекту в процесі навчання і його корегування фактичним засвоєнням навчального матеріалу студентами.

5. Структуровано модель процесу краєзнавчого навчання у педагогічному університеті як керованої і відкритої системи, якій притаманна поступальність розвитку. З'ясовано, що сучасна методична система краєзнавчого навчання повинна функціонувати у складі трьох

конкретно-методичних складових, побудованих на: інтеграційних засадах краєзнавчого феномену дисциплін загальноосвітнього і галузевого циклів; на основі базового навчального курсу “Краєзнавство і туризм”, інтегрованого з туристсько-краєзнавчою і педагогічною практиками; з врахуванням змісту спецкурсів, спецсеминарів та самостійної, зокрема, і науково-пошукової, роботи майбутніх вчителів.

6. Запропонована система краєзнавчої освіти у контексті фахової підготовки характеризується єдністю компонентів: цільового (конкретизованого на рівні даної системи цілей навчання), суб’єктивного (студенти-викладач), змістового (змісту освіти на рівні навчального матеріалу) і процесуального (діяльності навчання). Вказані компоненти розглядаються як динамічні підсистеми, зміна стану будь-якої з них визначає конкретний напрям трансформації самої методичної системи й обумовлює його реалізацію в діяльності викладача.

7. Використання інтегрованої системи краєзнавчих знань і вмінь (українознавчо-краєзнавчих; локально-регіональних та тих, що визначають особливості регіону України у масштабах планетарних краєзнавчих особливостей; музеєзнавчо-екскурсійних; оздоровчо-туристичних тощо) у формуванні професійно-краєзнавчої підготовки майбутнього вчителя дозволяє більш повно і комплексно репрезентувати у змісті навчального матеріалу компоненти необхідного регіонально-соціумного досвіду: основи відповідних наукових знань; узагальнені способи діяльності в отриманні цих знань і їх застосуванні; досвід емоційно-вольових зусиль досягнення результатів діяльності, зокрема і власний, досвід творчої діяльності. Впровадження у навчально-виховний процес педагогічного університету інтегрованої системи краєзнавчих знань (за умови їх побудови як за логікою предметних знань, так і з визначальною орієнтацією на реалізацію пізнавальних потреб студентів і формування у них наукового світогляду щодо оточуючого світу) реалізує суб’єкт-об’єктивний підхід до навчання, а отже й визначає впровадження гуманістично-світоглядних засад у навчально-виховний процес педагогічного університету.

8. У новому базовому курсі “Краєзнавство” найважливішою складовою змісту навчального матеріалу виступає українознавча основа у контексті світового цивілізаційного процесу. Це є детермінацією механізму появи і розвитку більшості типових явищ регіональної традиційно-культурної спадщини українського народу, розуміння цілісності сучасного процесу національного відродження і на цій основі пошуку шляхів вирішення соціально-етнічних проблем і гармонізації регіональних зв’язків.

9. В процесі експериментального навчання досліджено рівень засвоєння студентами основних блоків змісту краєзнавчої освіти, конкретизовано структуру і зміст запропонованих підручників. Визначена педагогічна ефективність розробленого змісту краєзнавчої освіти в умовах його експериментально-масового впровадження. Досліджена педагогічна ефективність вивчення

інтегрованого навчального курсу “Краєзнавство” через застосування інноваційних технологій навчання, зокрема, модульно-рейтингової системи організації навчального процесу.

10. Дослідження дозволяє здійснити узагальнення щодо використання в освітянській галузі систематизованих напрямів краєзнавчої діяльності, підпорядкованих парадигмі гуманістичних цінностей, надає можливість пронизати цими цінностями кожний навчальний план і навчальний предмет, що об’єктивно сприяє формуванню загального краєзнавчо-освітнього імперативу, коли визначена навчальна дисципліна взаємообумовлена і взаємодоповнена іншими. Певна річ, що йдеться не про міжпредметні зв’язки, а про масштабність загального пізнавального фактору. Краєзнавчий зміст навчальної дисципліни, означений доцільністю і функціональністю місця. Краєзнавчі знання навчальних предметів інтегруються у певну загальноосвітню і загальновиховну категорію знань і способів діяльності.

11. Розробка теоретично і експериментально обґрунтованої моделі краєзнавчої освіти вчителя дозволила з позицій особистісно-орієнтованого підходу створити зразок організаційно-методичної системи, детермінованої завданнями знань про свій край, регіон тощо. Майбутні вчителі, оволодівши технологіями цієї системи, зможуть трансформувати набуті або розробляти власні підходи до вирішення проблем краєзнавчо-орієнтованого педагогічного процесу. В міру запровадження моделі краєзнавчої освіти у практику педагогічного процесу регіонально-педагогічна творчість стане базою для удосконалення конкретних напрямів пізнавально-пошукової краєзнавчо-туристичної роботи з студентською та учнівською молоддю.

12. Дослідженням доведено, що запропоновані підручники з краєзнавства за науковим рівнем, характером подання навчального матеріалу, реалізацією методичної ідеї максимально наближені до вимог, які висуваються до підручників нового тисячоліття. Вони співвідносяться з сучасною філософією освіти щодо створення необхідних умов до подальшого самостійного здобування знань, виступають дискурсом пошукової, організаційно-рекомендаційної та управлінської діяльності.

13. Підвищення ефективності краєзнавчої освіти вчителя запропоновано здійснювати шляхом забезпечення наступності у побудові організаційно-методичних систем краєзнавчої підготовки на довузівському рівні та рівні вищого навчального закладу за умови наявної відповідності та факту, що даний рівень виступає як прогностична ланка перебудови організаційно-методичної системи краєзнавчої підготовки у педагогічному університеті. З метою реалізації такого підходу у практику довузівського етапу підготовки майбутнього вчителя була розроблена і впроваджена організаційно-методична система краєзнавчо-орієнтованого і педагогічно-орієнтованого процесу для здібної учнівської молоді, зокрема, в шкільних наукових товариствах системи Малої академії наук України.

Таким чином, результатом дисертаційного дослідження стали концепція та модель системи краєзнавчої освіти майбутнього вчителя у педагогічному університеті відповідно до педагогічної

кваліфікації “організатор краєзнавчо-туристичної роботи”; розроблений структурований зміст такої підготовки; теоретично обгрунтована й експериментально перевірена методична система краєзнавчого навчання на засадах інтегрованого підходу. Це дозволяє зробити висновок, що поставлена мета дослідження досягнута, основні завдання розв’язані, загальна і часткові гіпотези підтвердилися.

Викладене у дослідженні вважаємо результатом першого завершеного етапу роботи щодо обгрунтування, розробки, структурування та впровадження нового змісту краєзнавчої педагогічної освіти. Подальшу роботу, на наш погляд, доцільно здійснювати у напрямках дидактичних узагальнень, з метою формування цілісної теорії краєзнавчої освіти, вдосконалення діючих програм і підручників, створення комплексу необхідного методичного забезпечення циклу краєзнавчих дисциплін, розробки і удосконалення інструментарію психолого-педагогічного діагностування та програмних засобів обробки його результатів тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

I. Монографії, навчальні посібники, брошури

1. Обозний В.В. Краєзнавча підготовка вчителя (теоретичні і організаційно-практичні аспекти). –К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2001. – 254с.
2. Обозний В.В. Краєзнавство: Навчальний посібник-практикум. –К.: ТОВ “Міжн. фін. аген.”, 1997. – 265с.
3. Обозний В.В. Туристсько-краєзнавча практика у педагогічному вузі. –К.: ТОВ “Міжн. фін. аген.”, 1998. – 237с.
4. Костриця М.Ю., Обозний В.В. Шкільна краєзнавчо-туристична робота. –К.: Вища школа, 1995. – 223с. – 112 авт. с.
5. Бабкова С.В., Обозний В.В. Географічне краєзнавство в Малій академії наук: навчання і пошукова робота. –К.: ТОВ “Міжн. фін. аген.”, 1998. – 337с. –250 авт. с.
6. Костриця М.Ю., Обозний В.В., Чирка В.Г. Природні і виробничі комплекси. –К.: Рад. школа, 1988. – 124с. –35 авт. с.
7. Концепція краєзнавчої освіти та виховання (шкільної, позашкільної, вищої педагогічної) /Укл. Обозний В.В. –К.: Науковий світ, 2000. – 47с.
8. Стандарт географічно-краєзнавчої освіти та туристської підготовки фахівця у педагогічному вузі / Укл. Обозний В.В. –К.: Науковий світ, 2000. – 61с.

II. Статті у наукових та науково-методичних виданнях

9. Обозний В.В., Бабкова С.В., Ковтун В.В. Туристсько-краєзнавча діяльність в системі “школа-вуз” // Методика викладання біології, хімії, географії: Респ. наук.-метод. зб. – Випуск 7. –К.: Рад. шк. – 1990. – С. 142 – 147. – 4 авт. с.

10. Обозний В.В., Бабкова С.В., Нестерук О.І. Вивчення природних комплексів у початковому курсі географії // Методика викладання біології, хімії, географії: Респ. наук.-метод. зб. – Випуск 9. –К.: Освіта. 1992. С. 109 – 114.- 4 авт. с.
11. Обозний В.В. Національно-державотворча ідея як чинник розвитку українського краєзнавства // Географія і сучасність: Зб. наук. праць НПУ ім. М.П. Драгоманова. –К.: НПУ. –2000. Вип. 3. – С. – 300 – 307.
12. Ковтун В.В., Обозний В.В. Історико-географічні краї як об'єкти вивчення у курсі шкільної географії // Український географічний журнал. – 1997. № 4. –С. 61 – 63. – 2 авт. с.
13. Обозний В.В. Концептуальні питання розвитку шкільної краєзнавчої освіти та виховання // Наукові записки: Зб. наук. статей НПУ ім. М.П. Драгоманова. –К.: НПУ. 2000. част. 1. –С. 105 – 110.
14. Обозний В.В. Сутність та генеза краєзнавчої освіти // Наука і сучасність: Зб. наук. праць НПУ ім. М.П. Драгоманова. –К.: Логос. – 2000. – Вип. 1. – Част. 1. –С. 61 – 65.
15. Обозний В.В. Системні функції та структура краєзнавчої підготовки педагога // Наукові записки: Зб. наук. статей НПУ ім. М.П. Драгоманова. –К.: НПУ. – 2000. – Част. 4. –С. 82 – 88.
16. Обозний В.В. Концептуальні засади краєзнавчої освіти у педагогічному вузі // Наукові записки: Зб. наук. статей НПУ ім. М.П. Драгоманова. –К.: НПУ. 2001. – Вип. 38. – С. 95 – 101.
17. Обозний В.В. Обґрунтування педагогічної ефективності навчання з інтегрованого курсу “Краєзнавство” // Наука і сучасність. Зб. наук. праць НПУ ім. М.П. Драгоманова. –К.: Логос. – 2001. – Том XXVII. – С. 101 – 107.
18. Обозний В.В. Дослідження рівня засвоєння студентами географічних спеціальностей основних елементів змісту навчання з курсу “Краєзнавство” // Наукові записки: Зб. наук. праць НПУ ім. М.П. Драгоманова. – 2001. – Вип. 44. – С. 127 – 130.
19. Обозний В.В. Використання модульно-рейтингової технології навчання при вивченні інтегрованого курсу “Краєзнавство” // Наукові записки: Зб. наук. праць НПУ ім. М.П. Драгоманова. –К.: НПУ. – 2001. – Том XXVI-С.73-79.
20. Обозний В.В. Краєзнавство як засіб гармонізації міжрегіональних відносин та виховання культури міжетнічного спілкування // Наукові записки: Зб. статей НПУ ім. М.П. Драгоманова. –К.: НПУ. 2002.-Вип. 46-С. 104-108.
21. Обозний В.В. Дидактична характеристика системи краєзнавчого навчання у педагогічному вузі // Наукові записки: Зб. наук. статей НПУ ім. М.П. Драгоманова. –К.: НПУ. – 2002.-Вип. 47.-С. 149-152.
22. Обозний В.В. Актуальні питання вдосконалення краєзнавчої підготовки фахівця у педагогічному вузі // Наука і сучасність: Зб. наук. праць. НПУ ім. М.П. Драгоманова. –К.: Логос. – 2002. Том XXX. – С. 87 – 92.

23. Кузишина Н.П., Обозний В.В. Співдружність школи і вузу в позакласній краєзнавчо-туристичній роботі // Система виховання національної самосвідомості учнів загальноосвітньої школи. –К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова. – 1999. С. 119 – 126. -5 авт. с.

24. Обозний В.В. Система безперервної географічно-краєзнавчої освіти і туристської підготовки педагогічних фахівців // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії: Зб. наук. праць. –К.: Антекс. – 2000. – Вип. 1. –С. 14 – 15.

25. Обозний В.В., Ворончук В.А. Науково-дослідницька робота в Малій академії наук // Вісник Малої академії наук України. –К.: Вид-во Укр. держ. центру туризму і краєзнавства учн. молоді. – 1998. – С. 42 – 55. -8 авт. с.

26. Обозний В.В. Від історичної долі через діалог культур – шлях до порозуміння // Національні меншини Правобережної України: історія і сучасність. Наук. зб.: Серія “Праці Житомирського наук.-краєзн. тов-ва дослідників Волині.” –Том 18. – Житомир: Волинь. –1998. – С. 57 – 58.

27. Костриця М.Ю., Обозний В.В. Географічний відділ шкільного краєзнавчого музею // Радянська школа. – 1987. № 1. –С. 60 – 62. – 2 авт. с.

28. Обозний В.В., Бабкова С.В. Навчання та пошуково-дослідницька робота учнів в системі шкільних наукових товариств Малої академії наук // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії: Зб. наук. праць. – Вінниця: Антекс. – 2001. Вип. 2. – С. 62 – 63. – 2 авт. с.

III. Навчальні програми, методичні рекомендації

29. Школьная туристско-краеведческая работа: Программа для руководителей отделений факультетов общественных профессий “Организаторы школьной туристско-краеведческой работы” / Сост. В.В. Обозний, С.В. Бабкова, Н.Е. Кострица. –К.: РУМК. – 1989. – 16с. – 10 авт. с.

30. Краєзнавство і туризм : Програма педагогічних інститутів для студентів спеціальності “Методика виховної роботи” / Укл. В.В. Обозний, М.Ю. Костриця. –К.: РУМК. 1991. – 20с. – 10 авт. с.

31. Програми педагогічних інститутів. Шкільний краєзнавчий музей. Програма і методичні рекомендації для керівників відділень факультету громадських професій / Укл. В.В. Обозний, С.В. Бабкова. –К.: ІСДО. – 1993. – 40с. –35 авт. с.

32. Програми педагогічних інститутів. Краєзнавство і туризм (для спеціальності 01.18.00 “Географія і біологія”) проект / Укл. В.В. Обозний. –К.: ІСДО. – 1993. –20с.

33. Програми педагогічних університетів з краєзнавчого циклу навчальних дисциплін / Укл. В.В. Обозний. –К.: ТОВ “Міжн. фін. аген.”- 1998. –73с.

34. Обозний В.В., Ковтун В.В. Методичні рекомендації по обладнанню географічної краєзнавчої експозиції. –К.: Вид-во КДПІ ім. О.М. Горького. – 1985. –35с. –25 авт. с.

35. Школьная туристско-краеведческая работа. Методические рекомендации для руководителей отделений факультетов общественных профессий "Организаторы школьной туристско-краеведческой работы" / Сост. Обозный В.В., Бабкова С.В., Кострица Н.Е. –К.: РУМК. – 1989. – 35с. – 20 авт. с.

IV. Статті у збірниках матеріалів конференцій

36. Корецький Л.М., Обозный В.В., Ковтун В.В., Онищенко Л.М. Напрями поглиблення зв'язків педвузу зі школами // Науково-педагогічні проблеми підготовки вчителя у вузі: Матер. міжвуз. наук.-практ. конф. "Науково-педагогічні проблеми підготовки вчителя у вузі". –К. – 1991. –С. 105 – 106.

37. Кострица Н.Е., Обозный В.В. Идеи Н.К.Крупской в развитии школьного краеведения // Н.К. Крупская – основоположник педагогической теории обучения и воспитания учащейся молодежи. – Житомир. – 1990. – С.49.

38. Обозный В.В. Про організацію туристсько-краєзнавчої практики студентів IV курсу природничо-географічного факультету // Наукові записки: Матер. звітн.-наук. конф. викладачів КДПІ ім. М.П. Драгоманова за 1991р. –К. – 1992.-С. 165 – 166.

39. Обозный В.В, Земледух Р.М., Дегтярьов Л.В. До питання про ступеневу підготовку фахівців у вищих педагогічних закладах // Наукові записки: УДПУ ім.М.П.Драгоманова – К.: Толока. – 1995. - С. 188-191.

40. Обозный В.В., Бабкова С.В. Упорядкування природних та історико-архітектурних заповідних територій і розвиток шкільної краєзнавчо-туристичної роботи // Подільський національний парк: доцільність і проблеми створення: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський. – 1993. –С. 50 – 52.

41. Обозный В.В., Ковтун В.В. Напрями удосконалення екологічної підготовки фахівця у вищих навчальних закладах // Екологія і освіта: проблеми теорії і практики: Тези доп. наук.-практ. конф. – Умань. – 1994.–С. 3 – 4.

42. Обозный В.В., Ковтун В.В., Хоменко Б.Г. Вивчення природних комплексів – інтегруючий фактор у змісті природничих дисциплін в середній школі // Інтеграція елементів змісту освіти: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. – Полтава. – 1994. – С. 106 – 107.

43. Обозный В.В., Бабкова С.В. Проблеми розвитку шкільної географії рідного краю // Сучасний стан та перспективи вивчення географії рідного краю: Тези доп. Міжн. наук.-метод. семін. –Харків. – 1994. –С. 5 – 7.

44. Обозный В.В., Дегтярьов Л.В. Духовно-матеріальні скарби Поділля: творці історії краю: Матер. Міжн. наук.-практ. конф. –Хмельницький. – 1994. – С. 409 – 412.

45. Обозний В.В. Особливості впровадження рейтингової системи оцінки навчальної роботи студентів у педагогічних вузах // Впровадження рейтингової системи оцінювання знань студентів вузу: Тези доп. міжвузів. наук.-практ. конф. –К. – 1994. –С. 26 – 27.

46. Обозний В.В. Про формування національно-історичної самосвідомості молоді // Духовні скарби українського народу в житті молоді: Зб. стат. і матер. наук-практ. конф. – Тернопіль. – 1994. –С. 128 – 130.

47. Обозний В.В., Бабкова С.В., Бобровицька Т.І. Напрями оновлення виховного процесу і проблеми підготовки педагогічних кадрів // Всеукр. наук.-практ. конф. з проблем середніх загальноосвітніх навч.-вихов. закладів нового типу. –К. – 1994. –Вип. II. –С. 254 – 256.

48. Обозний В.В., Бабкова С.В. Шляхи реформування позашкільного навчання і виховання // Позашкільна педагогіка: пошук і проблеми: Тези доп. наук.-практ. конф. –К. – 1994. –С. 106 – 108.

49. Обозний В.В., Бабкова С.В. Проблеми розвитку національно-виховних закладів нового типу і їх організаційно-фінансове забезпечення // Житомир в історії Волині і України: Тези Всеукр. наук.-практ. конф. – Житомир. – 1994. –С. 145 – 147.

50. Земледух Р.М., Обозний В.В. Шляхи удосконалення вузівсько-шкільної картографо-топографічної освіти // Шкільна топографія та картографія: реалії і перспективи: Тези доп. наук.-метод семінару.- Харків. – 1995. –С. 14 – 15.

51. Обозний В.В., Земледух Р.М., Резнікова Г.О. Духовно-культурне відродження і формування національно-історичної самосвідомості підростаючого покоління // Українська духовна культура в системі національної освіти: Тези наук.-практ. конф. – Харків. – 1995.-С. 8 – 9.

52. Обозний В.В., Земледух Р.М., Дегтярьов Л.В. Краєзнавчо-народознавча діяльність і туризм за умов розбудови незалежної української держави // Наукові записки: Матер. зв. наук. конф. виклад. УДПУ ім. М.П. Драгоманова. –К. – 1995.-С. 66 – 68.

53. Обозний В.В., Бабкова С.В. Організаційно-педагогічні основи підготовки студентів-географів до національного виховання учнівської молоді // Виховання національної самосвідомості у школярів: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. –К. –1996. –С. 131 – 132.

54. Обозний В.В., Бабкова С.В. Інноваційні напрями у підготовці педагогічних кадрів // Вища освіта в Україні: реалії, тенденції, перспективи розвитку: Матер. наук.-практ. конф. Част. IV. Інноваційні технології в навч.-вихов. процесі. –К.-1996. –С. 31 – 32.

55. Обозний В.В., Щабельська В.Г. Особливості впровадження ступеневої підготовки фахівців на природничо-географічних факультетах педагогічних вузів // Ступенева система вищої освіти: досвід, проблеми, перспективи: Матер. наук.-метод. семінару. –К. – 1996. –С. 139 – 140.

56. Обозний В.В., Волкова Л.В., Ільченко К.О. Літературно-краєзнавча практика студентів педагогічного вузу // Малинщина у просторі і часі: Тези доп. наук.-краєзн. конф. – Малин. – 1996. –С. 132 – 133.

57. Обозний В.В., Бабкова С.В., Наливайко Г.В. Шляхи удосконалення географічної освіти у педагогічному вузі // Безперервна географічна освіта (дошкільна, шкільна, вузівська, післядипломна): нове у змісті і методиці: Матер. наук.-метод. семін. – Харків. – 1996. –С. 99 – 100.
58. Обозний В.В., Тарасова Н.І. Освітня спадщина України в педагогічній бібліографії // Діяльність бібліотек по збереженню культурної спадщини і відродження духовності народу: Матеріали Всеукр. науково-краєзнавч. конф. – Житомир. – 1996. –С. 37 – 38.
59. Обозний В.В., Обозна Г.В. Особливості вивчення національної спадщини К.-В.Острозького студентами педагогічного вузу // Острогіана в Україні і Європі.-Старокостянтинів.-2001.-Т.23.-С.176-178.
60. Обозний В.В. Краєзнавча підготовка як компонент стандарту вищої педагогічної освіти // Безперервна географічна освіта: інноваційні методи і технології: Тези наук.-метод. семінару. – Харків. –1998.–С. 111 – 112.
61. Обозний В.В. Краєзнавча підготовка студентів-географів у педагогічному вузі // Матер. Всеукр. наук.-метод. семінару з питань змісту та методичного забезпечення викладання географічних українознавчих дисциплін у вищій школі. – Тернопіль. – 1998. –С. 50 – 52.
62. Обозний В.В., Бабкова С.В. Про стандарт географічно-краєзнавчої вищої педагогічної освіти // Матер. першого Міжн. семінару з регіонального географ. краєзнавства. – Тернопіль. – 1999. –С.7 – 8.
63. Обозний В.В., Дегтярьов Л.В. Безперервна система географічно-краєзнавчої підготовки педагогічних фахівців // Матеріали першого Міжн. регіон. семінару з теорії і практики регіонального географічного краєзнавства. – Тернопіль. – 1999. –С. 42 – 44.

Анотації

Обозний В.В. Краєзнавча освіта в системі професійної підготовки вчителя. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2002.

Дисертація містить дослідження теоретико-методологічних, організаційних і навчально-методичних аспектів краєзнавчої підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

На прикладі краєзнавчої педагогічної освіти проведена конкретизація загальної методології системного аналізу складних соціокультурних явищ. Визначення сутності, призначення, внутрішньої будови, тенденцій розвитку краєзнавчої педагогічної освіти дає можливість на практиці конструювати стратегію побудови її структурних компонентів та здійснювати ефективне управління ними.

Розробка теоретично і експериментально обґрунтованої моделі краєзнавчої підготовки вчителя дозволила з позицій особистісно-орієнтованого підходу створити зразок організаційно-методичної системи. Педагогічні фахівці, оволодівши технологіями цієї системи, зможуть розробляти власні підходи до вирішення проблем краєзнавчого навчання і виховання. В міру запровадження запропонованої системи краєзнавчого навчання у практику освітньо-виховної діяльності регіонально-педагогічна творчість стане базою для удосконалення конкретних напрямів краєзнавчо-туристичної роботи.

Ключові слова: краєзнавство, модель краєзнавчої освіти майбутнього вчителя, краєзнавчо-орієнтований педагогічний процес, педагог-організатор, педагогічне проектування, зміст краєзнавчої освіти, підручник, система краєзнавчого навчання, педагогічна технологія, ефективність і функціональність змісту освіти.

Обозный В.В. Краеведческое образование в системе профессиональной подготовки учителя –Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2002.

Диссертация содержит исследование теоретико-методологических, организационных и учебно-методических аспектов краеведческой подготовки студентов педагогических высших учебных заведений.

На примере краеведческого педагогического образования проведена конкретизация общей методологий системного анализа сложных социокультурных явлений. Определение сущности, назначения, внутреннего строения, тенденций развития краеведческого педагогического образования дает возможность на практике конструировать стратегию построения его структурных компонентов и осуществлять эффективное управление ими.

В исследовании рассматривается процесс формирования модели (проекта) содержания краеведческой подготовки будущего учителя на трех уровнях: уровне общего теоретического представления, уровне учебного предмета, уровне учебного материала с последующим этапом реализации проекта в процессе обучения и его корректировки фактическим усвоением учебного материала студентами.

Краеведческое образование, используя целостно-интеграционные межпредметный и внутрипредметный направления, формирует качественно новую систематизированную сферу региональной образовательно-воспитательной деятельности, которая надстраивается над предметной системой обучения. Использование в образовании систематизированных направлений краеведческой деятельности, подчиненных парадигме гуманистических ценностей, дает возможность закладывать эти ценности в учебный план и учебный предмет, что объективно

способствует формированию общенационального культурно-образовательного пространства, в котором учебная дисциплина естественным образом связана с другими. В этом случае можно говорить не столько о межпредметных связях сколько об общенациональном познавательном-духовном поле, в котором краеведческое содержание какого-либо предмета имеет свое функциональное место. Краеведческие знания учебных предметов, интегрируясь в определенную общенациональную сферу знаний, способов деятельности и ценностных ориентаций, становятся одним из средств саморазвития личности. Такой подход направлен на формирование регионально-культурологической готовности будущих учителей, которые, используя интегративное взаимодействие учебных предметов, смогут моделировать культуротворческую среду обучения и воспитания учащихся.

Источниками формирования содержания краеведческой подготовки учителя стали: трансформация ценностного содержания краеведческой подготовки будущего учителя; переориентация содержания и процесса преподавания на личностно-ориентированное обучение и опыт поисково-творческой деятельности; введение в содержание методической подготовки студента передового опыта научно-методической и организационно-практической работы учителей и т.д.

Предложен вариант учебного курса "Краеведение", который структурирован на три обобщающих модуля: "Географическое краеведение", "Туристско-краеведческая практика", "Школьное краеведение". Учебные задания предусматривают развитие различных способов деятельности, творческих способностей, необходимых для самореализации, формирование поисково-исследовательских умений как основы успешного применения предметно-методических знаний и создания условий для поэтапной конкретизации теоретических знаний с целью их закрепления.

Формирование содержания краеведческой подготовки будущего учителя при изучении обобщающего модуля "Географическое краеведение" направлено на объяснение механизма появления и развития большинства типичных явлений регионально-социальной культуры; туристско-краеведческая практика углубляет знания и умения в организации поисково-исследовательской работы, обработки собранных материалов и создания учебно-наглядных и музейных материалов; изучение обобщающего модуля "Школьное краеведение" помогает студентам овладеть системой школьной туристско-краеведческой работы как одним из способов приобщения учащихся к активной учебно-познавательной и поисково-исследовательской работе.

В процессе экспериментального обучения: исследован уровень усвоения студентами основных блоков (моделей) нового содержания краеведческого обучения и общая структура пробных учебников; определена педагогическая эффективность предложенного содержания (на

уровне пробных учебников и учебно-методических материалов) в условиях экспериментально-массового обучения; также в режиме поискового эксперимента исследована педагогическая эффективность изучения интегрированного курса “Краеведение” (на уровне пробных учебников “Краеведение”, “Туристско-краеведческая практика в педагогическом вузе”) в условиях разработанной рейтинговой системы оценки результатов учебной работы студентов.

Разработка теоретически и экспериментально обоснованной модели краеведческой подготовки учителя позволила с позиции личностно-ориентированного подхода создать образец организационно-методической системы, овладев технологией которой, преподаватели смогут создавать авторские системы краеведческого обучения.

Ключевые слова: краеведение, модель краеведческого образования будущего учителя, краеведчески ориентированный педагогический процесс, педагог-организатор, педагогическое проектирование, содержание краеведческого образования, учебник, система краеведческого обучения, педагогическая технология, эффективность и функциональность содержания обучения.

Oboznyi V.V. The education of the native country knowing in the system of professional preparation of a teacher. – Manuscript.

Thesis for the scientific degree of the pedagogical science doctor according to speciality 13.00.04 – theory and methodic of professional education/ - National Pedagogical University named by M/P/ Dragomanov, Kiev, 2002.

The thesis contains the research of theoretical, methodical, organizational and teaching-methodical aspects of higher pedagogical educational establishment’s students for local lore activity.

The definition of essence, usage, intire structure, the tendencies of local lore pedagogical education development gives the opportunity to build the strategy of components structure in practice and to carry out their effective governing.

Evolving the theoretically granted model of teachers education concerning local customs and traditions made it possible to create an individual approach to the methodological system. Pedagogical staff can evolve their own approach to solve the problem of education based on local customs and tradition after mastering the technique of the system.

Kay words: study of local lore, the model of the regional studies education for the future teacher, the contents of regional studies education, teacher organizer, pedagogical project, the regional studies focused pedagogical process, textbook, the regional studies training system, pedagogical technology, potency and functionality of educational contents.